

The Swedish School of Planning
BLEKINGE INSTITUTE OF TECHNOLOGY

Kan en samhällssituation förändra synen på samhällsplanering?

- En fallstudie om hur 1940-talets babyboom påverkade planinstrumentet

Kandidatarbete, 15 hp
Kandidatprogrammet i Fysisk Planering
Blekinge Tekniska Högskola
Författare: Sarah Ericsson
Handledare: Mårten Dunér
2016-05-24

Sammanfattning

Historiskt sett har samhällsplanering genomgått många olika faser och utvecklingar beroende på vad som har skett i samhället vid den tidpunkten. Syftet med den här kandidatuppsatsen är att undersöka om en samhällssituation kan förändra planering, genom att granska händelser i svensk planpolitik utifrån 1940-talets babyboom. Undersökningen tar form av en fallstudie och har skett baserat på innehållsanalys och diskursanalys, då empirin framförallt har bestått av skriftliga källor. Arbetets resultatdel går igenom bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945, stadsplaneutredningen och byggnadslagen 1947 samt bostadsbyggnadsutredningens betänkande 1965 för att finna att det läggs stor fokus på barnfamiljers bostadsbehov samt på modernistiska principer. Detta diskuteras senare i en analys för att sättas i samband med babyboomen och se om de kan ha påverkat varandra. Resultaten visar sedan att det, tillsammans med andra historiska faktorer, kan ha funnits ett samband som gjorde att babyboomen påverkade samhällsplaneringen.

Abstract

Historically speaking, planning has been through many phases and developments depending on what has happened in society at the time. The aim of this bachelor thesis is to examine if one societal situation can change the face of planning, by viewing events in politics of planning in comparison with the babyboom that occurred in the 1940's. The examination takes the form of a case study and has been conducted through a content analysis and a discourse analysis, since the empirics mainly has been written sources. The results of the thesis works through "bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945" (the final report from a public inquiry in 1945), "stadsplaneutredningen" (another public inquiry) and the 1947 Building Act, and "bostadsbyggnadsutredningens betänkande 1965 (a report of a public inquiry in 1965). This is to find that there were a big emphasis on families with children and also on modernistic principles, which is later discussed in the analysis-part and put in connection with the babyboom to see how and if they have affected each other. The result then shows that, together with other historical aspects, there was a connection which made the babyboom affect spatial planning.

Innehållsförteckning

Förord	1
Kapitel 1 - Inledning	2
1.1 Syfte	2
1.2 Problemformulering	2
1.3 Frågeställning	2
1.4 Avgränsning	2
Kapitel 2 - Bakgrund	4
2.1 Bygglagsstiftningens utveckling före 1940-talet	4
2.2 1940-talets ökning av antalet nyfödda	5
2.3 1960-talets bostadskris	5
Kapitel 3 - Forsknings- och områdesöversikt	7
3.1 Inledning till forskningsöversikt	7
3.2 Ett förändrat planeringstänkande?	7
3.3 1940-talet - planeringens guldålder?	8
Kapitel 4 - Teoretiska perspektiv	9
4.1 Vad är en diskurs?	9
4.2 Den rationella planeringens logiska ramar	9
4.3 Den kommunikativa planeringens sökande av konsensus	11
Kapitel 5 - Forskningsdesign och metoder	13
5.1 Fallstudiens djupgående fokus	13
5.2 Skriftliga källors validitet	16
5.3 Kvantitativ eller kvalitativ forskning	16
5.4 Innehållsanalys - att analysera dokumentens innehåll	18
5.5 Diskursanalys	19
Kapitel 6 - Resultat	22
6.1 Introduktion till resultatdelen	22
6.2 Statens offentliga utredningar - bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945	22
6.3 1947 års byggnadslag och utredningstexter kring den	24
6.4 Statens offentliga utredningar - bostadsbyggnadsutredningens betänkande 1965	26
Kapitel 7 - Diskussion och slutsatser	31
7.1 Att se forskningen i rätt kontext	31
7.2 En modernistisk tankegång och ett nytt familjefokus?	31
7.3 1960-talet; Ett fortsatt familjefokus?	33
7.4 Slutsatser och sammanfattning	33
Referenslista	37

Förord

Det här kandidatarbetet utgör det sista och avslutande momentet på utbildningen i Fysisk Planering på Blekinge Tekniska Högskola, Karlskrona. Allting grundar sig på en idé som har bearbetats fram och tillbaka tämligen länge under min utbildning - det startade med en oskyldig reflektion från min sida under ett seminarium som då ansvarig lärare påpekade kunde bli en bra uppstart till ett kandidatarbete. Ja tack, tänkte jag och skrev ned det direkt.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Mårten Dunér, för all hjälp han har gett mig under arbetets gång. Det har varit många litteraturtips som tacksamt har tagits emot, och många frågor från min sida som - varenda gång - har svarats på med engagemang och tålamod. Jag vill även rikta ett stort tack till mina nära och kära som funnits vid min sida och stöttat mig under denna tid av självvald isolering.

Sarah Ericsson
Karlskrona den 24 maj 2016

Kapitel 1 - Syfte och problembeskrivning

1.1 Syfte

Syftet med den här kandidatuppsatsen är att undersöka den svenska planpolitiken utifrån babyboomen på 1940-talet - och dess konsekvenser med unga vuxna på 1960-talet som stod inför en bostadskris - för att på så vis kunna se hur och om det påverkade svensk lagstiftning för samhällsplanering genom att undersöka och analysera den plan- och bygglagsstiftning som finns dokumenterad. Vidare är syftet att försöka identifiera vilka politiska resonemang och diskurser som fördes kring dessa förändringar i lagstiftningen och hur dessa förändrade svensk planering.

1.2 Problemformulering

När människor ställs inför "kriser" som påverkar samhället i stor utsträckning, så finner sig ofta både lekmän och experter handfallna i en situation som kan komma att kräva radikala åtgärder. En sådan "kris" var babyboomen på 1940-talet då befolkningens mängd ökade drastiskt och planerare plötsligt befann sig i en situation där samhället krävde många nya platser såsom skolor, barnkliniker och lekplatser. Det blev därför en chock för planerare eftersom samhällsplaneringen innan hade utgått ifrån samt vilat på en stagnation (Hall, 1988: 385), vilket i sin tur satte press på en utveckling av samhällsplaneringen.

1.3 Frågeställning

Utifrån ovan formulerat syfte och problembeskrivning grundar sig forskningsfrågorna i följande fyra frågor:

- Vilka politiska diskurser och resonemang går att identifiera kring samhällsplaneringen till följd av babyboomen på 1940-talet?
- Vilka konkreta förändringar inom planering går att se till följd av dessa resonemang, sett till exempelvis ändringar i lagstiftning?
- Ändras synen på planerare och planering under den här tiden, och hur i sådant fall?
- Går det, utifrån de resultat som ovanstående frågor ger, att se ett samband mellan den akuta samhällssituation som befolkningsökningen ledde till och ändringar i samhällsplaneringen?

1.4 Avgränsning

Forskning som utgår från ett historiskt perspektiv riskerar i vissa fall att bli svåra att avgränsa, eftersom historia är en enda stor, social och komplex kontext. Vilken historisk händelse som än undersöks tenderar att relatera till tio andra historiska händelser. Den här uppsatsen baseras på att undersöka den svenska planpolitiken utifrån akuta samhällssituationer. Den första naturliga avgränsningen som gjordes var en tidsmässig - var i tiden tar forskningen sin startpunkt? Därefter tedde det sig logiskt att välja ut en samhällssituation, vilket då blev babyboomen och befolkningsökningen på 1940-talet. Det som avviker lite i avgränsningen är att även 1960-talets bostadskris tas med. Att den aspekten tas med beror på att den unga generationen som ökade efterfrågan på bostäder under 1960-talet är de som föddes under 1940-talets babyboom, och därför går det att se ett samband däremellan. Bostadskrisen och miljonprogrammet är dessutom en så pass stor företeelse inom

samhällsplaneringen, och har i olika debatter utpekats till att ha ändrat synen på planerare och samhällsplanering. Den sista avgränsningen som gjordes var vilka händelser i den svenska planpolitiken som skulle undersökas. Samhällsplaneringen och planpolitiken utvecklas ständigt, med nya utredningar samt motioner och propositioner, så att inte välja ut enstaka händelser under de avgränsande åren visade sig bli för stort arbete för den här uppsatsens omfattning. De händelser i planpolitiken som har valts ut är följande; 1) Bostadssociala utredningens slutbetänkande från 1945, 2) 1947 års byggnadslag och utredningstexterna kring den, samt 3) bostadsbyggnadsutredningen och dess huvudbetänkande *Höjd Bostadsstandard* från 1965.

Kapitel 2 - Bakgrund

2.1 Bygglagsstiftningens utveckling före 1940-talet

Byggnadsstadgan 1874

Under 1800-talets gång hade kommuner och städer oerhört lite kontroll över markanvändning. Detta beror på kapitalismens framkomst, där mark ansågs vara en handelsvara och där den privata markägarens rättigheter inte kunde inskränkas. På grund av den urbanisering som skedde kom städerna snabbt att bli överbefolkade och trångbodda. Städernas låga standard för hygien och sanitet samt de höga brandriskerna uppmärksammades till sist (Commin, u.å), och det var framförallt detta som reglerades i den byggnadsstadga som kom 1874. Byggnadsstadgan var den första riktiga planlagsstiftningen i Sverige, och skulle först och främst motarbeta brandrisken och hjälpa till som medel i brandbekämpning. Stadgan reglerade sådant som större öppenhet genom uppbyggnad av kvarter samt bredare gator, men även behovet av ljus och frisk luft för folkhälsans skull, trafikens behov av utrymme och bekvämlighet samt människors behov av utrymme och prydighet (Boverket, 2014).

Byggnadsstadgan fastställde kommunernas/städernas rätt att uppföra och genomföra stadsplaner, samt att varje kommun skulle ha byggnadsordningar samt byggnadsnämnder. Eftersom stadgan däremot bara var en kunglig förordning och inte hade gått genom riksdagen så saknade den civilrättslig status. Kommunerna och städerna kunde med andra ord inte tvinga fastighetsägare att följa de stadsplaner som upprättades (Commin, u.å), vilket innebar att den privata markägarens rättigheter fortfarande stod högst.

1907 års stadsplanelag

Det fanns alltså en del brister i byggnadsstadgan från 1874 - främst att kommuner och städer fortfarande inte kunde styra stadsplaneringen ordentligt på grund av markägarnas rättigheter. I början av 1900-talet uppstod det dessutom reaktioner på det tekniska tillvägagångssätt som användes för att planera städer. Dessa reaktioner berodde bland annat på Camillo Sittes inverkan, då han ansåg att städer inte enbart skulle planeras tekniskt utan även estetiskt för människors känsla av säkerhet och lycka (Berglund, 2008: 73). 1907 års stadsplanelag fastslog det rättsliga stöd för stadsplaner som byggnadsstadgan från 1874 saknade. 1874 års byggnadsstadga var fortfarande giltig, men kommuner och städer fick nu rättigheten att lösa in mark som var avsedd till gatumark eller mark för allmänna platser. Stadsplanerna skulle fastställas av kungen eller regeringen. Den här stadsplanelagen blev starten för det kommunala planmonopol som finns i Sverige idag (Boverket, 2014).

Eftersom kommunen nu fick större frihet och rättighet att inlösa mark och på så vis styra utbyggnad, så etablerades även principer och regler för ersättning av mark mellan privata markägare och kommunen - ett stort steg mot nutidens detaljplan (Berglund, 2008: 74).

1931 - stadsplanelagens reformer

Eftersom kommunerna och städerna hade behov av att ytterligare kunna styra markanvändningen ersattes byggnadsstadgan från 1874 och 1907 års stadsplanelag tillsammans av 1931 års stadsplanelag och byggnadsstadga (Berglund, 2008: 74). Den här reformerade stadsplanelagen innebar att kommunen mer detaljerat kunde styra över

utformningen av byggnadskvarter, gatemark och allmän platsmark. Detta innebar vidare möjlighet att även mer detaljerat styra utformning av byggnader (Boverket, 2014). Utöver dessa regleringar infördes även en simpel översiktsplan för områden som låg utanför stadsplanen - stomplan. Stomplanen kom inte att användas i någon större utsträckning på grund av det faktum att en fastställd plan krävde att kommunen var tvungen att inlösa viss mark. Istället infördes en byggnadsplan för att kunna reglera tätare bebyggelse på landsbygden (Berglund, 2008: 74).

2.2 1940-talets ökning av antalet nyfödda

På 1940-talet, efter världskrigens slut, upplevde Sverige en babyboom - med andra ord en markant ökning i antalet nyfödda. Under 1930-talets ekonomiska kris drabbades Sverige av en hög arbetslöshet och en av de lägsta nativiteterna i Europa. Det argumenterades för en förbättring av familjens ekonomi och trygghet i form av till exempel införande av barnbidrag och moderskapspenning (SCB, 2010). Flera av de föreslagna reformerna genomfördes inte förrän efter andra världskrigets slut, men antalet nyfödda började ändå stiga vid 1940-talets början.

Födda efter tid

Figur 1: Statistiska centralbyrån (SCB)

Från 1941 går det att se en markant ökning. Runt 1944-1945 stagnerar nativiteten, men fortsätter ändå att ligga relativt högt jämfört med tidigare år.

2.3 1960-talets bostadskris

Den bostadskris med efterföljande konsekvenser som uppstod under 1960-talet är ett oerhört komplext ämne, som i sig skulle kunna kräva åtskilliga undersökningar och forskningsrapporter för att redas ut. Därför kommer detta avsnitt bara behandla ämnet tillräckligt kort och ytligt för att ge läsaren en överblick av vad bostadskrisen innebar, inför resten av uppsatsen.

Under tidigt 1900-tal fortsatte urbaniseringen att ske i Sverige och riket stod inför trångboddhet och låg bostadsstandard. Redan under 1930-talets krigsår försökte den socialdemokratiska regeringen att lägga fram lösningar för problemen, och 1933 tillsattes den bostadssociala utredningen med mål om att bygga bort trångboddheten och bostadsbristen som existerade. Som en konsekvens av andra världskriget 1939 till 1945 - vilket fick bland annat brist på material samt mobilisering till följd - fick de bostadspolitiska målen ett hårt bakslag (Larsson & Molander, 2009: 17).

Till följd av det stagnerade bostadsbyggandet präglades även åren efter andra världskriget av trångboddhet och bostadsbrist. Framåt 1960-talet vände det delvis i Sverige dock; ekonomin fick en stark tillväxt, det behövdes arbetskraft och trots kalla krigets framfart var Sverige ett av de länder som klarade sig bäst. Eftersom levnadsvillkoren blev bättre och inkomsterna ökade växte det också fram en generation ungdomar med bättre ekonomiska förutsättningar än vad som fanns förr. Tack vare dessa förutsättningar hade denna generation också större möjlighet att flytta hemifrån och bilda familj, vilket gjorde att efterfrågan på bostäder plötsligt ökade markant (Larsson & Molander, 2009: 17, 24).

1959 tillsattes ännu en bostadsutredning vars slutbetänkande presenterades 1965. Trots tidigare försök att bygga bort bostadsbristen lades nu målet fram om att bygga en miljon bostäder under en period av tio år - vad som idag är vida känt som miljonprogrammet. Eftersom årsproduktionen av bostäder under 1960-talets första fem år hade legat runt 80 000 bostäder ansågs det först orealistiskt att producera en miljon bostäder på tio år. Eftersom produktionen behövde öka till 100 000 bostäder per år krävdes det därför att byggandet blev mer industrialiserat. Därför började storskaligt byggande prioriteras, och ett enhetligt planerande av bostäder tog över. Bostadsbyggandet var strängt reglerat och det tilläts inga stora variationer i aspekter som planlösning, olika hustyper och annan utformning av byggnaderna. Målet om att bygga bort bostadsbristen uppnåddes sedan runt tidigt 1970-tal. En stor del av de bostäder som byggdes under miljonprogrammets senare år blev överflödiga eftersom behovet av nya bostäder hade minskat. I samma veva växte det fram stark kritik mot miljonprogrammet, som till stor del berodde på den enormt snabba utbyggnadstakten. På grund av rationaliseringen av byggandet och storskaligheten som präglade den var det många som inte upplevde bostadsområdena som trivsamma. Bland annat glömdes utemiljöerna bort vilket kunde medföra att miljöerna upplevdes som torftiga. Under 1970-talet blev det dessutom populärt att flytta ut i småhus för de som hade rätt ekonomiska förutsättningar. Konsekvensen av detta blev att miljonprogramsområden i många fall blev segregerade. (Larsson & Molander, 2009: 26-28).

Miljonprogrammet - lösningen på 1960-talets bostadskris - har genom åren fått utstå massiv kritik från olika håll. Enligt Tunström (2009) kom miljonprogrammet att på sätt och vis bli en symbol för förorten och efterkrigstidens planering som problematiska. Det går att se i hennes studerade material, där bland annat Stadsmiljörådet uttalar sig negativt, och menar att trots idén att i miljonprogrammet kombinera det bästa av stad och land (det vill säga, förorten), så gav resultatet inte det bästa av någonting (Tunström, 2009: 68).

Kapitel 3 - Forsknings- och områdesöversikt

3.1 Inledning till forskningsöversikt

Forskningen inom området för svensk planpolitik är omfattande, även för hur den har utvecklats historiskt - men som det också kan uttryckas, så berättas forskning ur ett historiskt perspektiv bara för att berättas. När forskningen skruvas till och preciseras, så blir tidigare översikt direkt mindre omfattande. Det här kandidatarbetet tar en viss utgångspunkt i Andreaz Strömgrens *Samordning, hyfs och reda: stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945-2005* (2007). Strömgren gör en mer generell översikt av planpolitikens utveckling där han identifierar diskurser och paradigmskiften, medan det här arbetet undersöker planpolitikens utveckling utifrån konsekvenserna av en specifik samhällssituation. Likväl kommer det senare i arbetet dras slutsatser om huruvida dessa forskningsresultat visar att Strömgren har rätt i sina resonemang eller inte.

3.2 Ett förändrat planeringstänkande?

Strömgren börjar sin forskning vid efterkrigstidens start och redogör, i stort sett, från den punkt där det här arbetets bakgrundsdel, för bygglagsstiftningens utveckling, sätter stopp. Strömgren skriver att efterkrigstidens planering präglades av optimism, samt av rationalitet och modernism - vilket också gör att det i så fall borde gå att identifiera i den tidens politiska debatt (Strömgren, 2007: 69). Det går alltså att se att även Strömgrens avhandling fokuserar på att identifiera vilka politiska diskurser och resonemang som existerade kring samhällsplanering.

Strömgren startar vid byggnadslagen som infördes 1947, som gav kommunen rätt att planlägga marken som de ville - vad som sedan dess har varit känt som *det kommunala planmonopolet* (Strömgren, 2007: 89). Vad Strömgren undersöker kring detta är inte enbart den historiska faktan om lagen, utan de politiska debatter och förslag som hör samman med lagförslaget. Strömgren undersöker stadsplaneutredningens betänkande, särskilda yttranden, riksdagstrycket samt den socialdemokratiska propositionen för att se vad som hände i samhällsplaneringen, och identifierar i sina resultat två olika diskurser i utredningstexterna från 1940-talet - en som styrs av en ökad tilltro till samhällsplaneringen samt till en professionalisering av verksamheten. Denna diskurs menar att planeringen bör vara anpassningsbar till verklighetens utveckling, där experten skissar upp alternativ till politikernas beslut och uppsatta mål (Strömgren, 2007: 90, 100). Här går det alltså att se, som Strömgren också skriver, att planeringen mer och mer liknar en rationell process. Den andra diskursen präglas även den av en stark tilltro till professionen, men är mycket mindre anpassningsbar eftersom den avser att målen för en miljö utformning ska fixeras. Planeringen ska alltså vara bindande och vetenskaplig (Strömgren, 2007: 100-101). Även denna diskurs liknar den rationella planeringsteorin på så sätt att den sätter tilltro till teknisk expertis - planerarprofessionen - samt till vetenskaplig prägel.

Strömgren går vidare med att identifiera de politiska motsättningar som bröt ut angående planfrågor - till exempel "vänsterns krav på exploatering och riksplanering" mot "högerens ambivalenta planeringsmotstånd" (Strömgren, 2007: 103, 105). Det här kandidatarbetet kommer inte gå djupare in på all den forskning som Strömgren presenterar,

eftersom det helt enkelt inte finns utrymme för det, utan sammanfattar endast det av hans resultat och slutsatser som är intressant och relevant för uppsatsen. Vad Strömgren kommer fram till, där vänstern önskar mer allmän bestämmanderätt för att råda bot på dåtidens planlöshet och högern motsätter sig detta ingripande i den privata markägarens rättigheter, är att det i högerns planmotstånd uppkommer kritik mot de starkt styrande och bindande elementen som präglade vänsterns vision av samhällsplanering. Det fanns en mer ödmjuk ton hos högern som framhöll att planering borde vara vägledande för beslut, men inte strikt leda utvecklingen mot ett från början uppsatt mål (Strömgren, 2007: 103, 105, 106-107).

En annan relevant aspekt som Strömgren undersöker i sin avhandling är hur 1940-talets planläggning uppfattades på 1960-talet, när det hade använts ett antal år. Under 1960-talet lades fokus återigen på den spontana spridning som bebyggelsen hade och som låg till grund för 1940-talets debatter, och det sågs på nytt som ett stort problem. I bostadsutredningen *Höjd bostadsstandard* kritiserades planeringen för att vara för hårt fixerad vid endast ett utvecklingsalternativ (Strömgren, 2007: 121-122) - precis det som den formellt rationella planeringen förespråkar. En rationalisering av näringslivet, som förklarades orsaka urbaniseringen och därmed den ökade efterfrågan på mark, och en professionalisering av planverksamheten beskylldes för misslyckandet av plansystemet. Här avtar tilltron till professionen, men enligt Höjd bostadsstandard var det inte enbart experternas - planerarnas - fel, utan även de förtroendevalda politikerna som inte hade satt tillräckligt tydliga mål (Strömgren, 2007: 123-124). Vad Strömgren kommer fram till här är att det inte går att finna någon diskursiv kamp mellan olika politiska positioner, utan att det snarare finns en enig uppfattning som kritiserar den tidigare, bindande planeringsdiskursen. Här förändras snarare synen på planerarens och verksamhetens roll (Strömgren, 2007: 129).

3.3 1940-talet - planeringens guldålder?

En annan text som det här arbetet tar avstamp från är Peter Hall's artikel *The City of Theory* (1988). Hall skriver om planerarens yrkesroll från 1900-talets första halva och framåt, och beskriver den väldigt professionella och expertmässiga rollen som planeraren hade. Från 1930-talet var planerarens uppgift att producera planer och metoder för att genomföra dessa planer - den utopiska tidsperioden för planering, som Hall beskriver det. Den syn som växer fram under 1940-talet är att planeraren själv formulerar de mål som ska uppnås utifrån sina egna värderingar, eftersom dessa var expertmässiga och avpolitiserade (Hall, 1988, 384-385). Detta kan också antas vara influerat av den formellt rationella planeringsmodellen som nämns ovan, och som diskuteras närmare under kapitlet för teoretiska perspektiv. Hall fortsätter att beskriva det som kallas för *planeringens gyllene ålder* - planeraren är fri från politiskt ingripande, samhällsutvecklingen hade stagnerat sett till population och ekonomi (Hall, 1988: 385). Det är alltså härefter som allting vänder, och utgör en intressant aspekt för det här kandidatarbetet. Runt mitten av 1940-talet och fram mot 1950-talet sker en babyboom i varenda industrialiserat land som ställer samhällsplaneringen på sin kant - plötsligt krävs det av professionen att planera för förlossningsavdelningar, barnkliniker, skolor, lekparkar och annat som krävs för småbarnsfamiljer. Samhällsutvecklingen gick i en oerhört snabb takt och plansystemet, som var anpassat för ett statiskt samhälle, blev överväldigat av all den press som det möttes av (Hall, 1988: 386).

Kapitel 4 - Teoretiska perspektiv

4.1 Vad är en diskurs?

Att definiera vad en diskurs är kan i många fall tyckas vara omöjligt, eftersom begreppet är vitt skilt och uppfattat på många olika sätt av många olika människor. Oftast rymmer dock begreppet en eller flera idéer om att språket är strukturerat i mönster som vad vi människor sedan säger efterföljer när vi agerar inom olika sociala fält. Det går alltså att tala om till exempel en politisk diskurs, eller en vetenskaplig diskurs. För att låna en definition för tillfället, är det dock möjligt att säga att en diskurs är "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)" (Winter Jørgensen & Phillips, 2000: 7). En annan definition, som också kan fungera för att förstå vad en diskurs är, är att se diskursen som ett system för bildandet av en samling utsagor och praktiker som, beroende på dess sociala kontext, kan ses som mer eller mindre normativa (Neumann, 2003: 16).

En diskursanalys, alltså ett sätt att analysera de språkmönster som nämns ovan, är ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt. Socialkonstruktionismen, en gemensam benämning för ett antal nyare teorier om kultur och samhälle, har sina grundläggande förutsättningar vilande mot poststrukturalismen ((Winter Jørgensen & Phillips, 2000: 7, 12). En känd diskursteori, formulerad av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, tar sin utgångspunkt i det poststrukturalistiska antagandet att diskursen konstruerar vår sociala värld och att den därför aldrig kan låsas fast på grund av språkets grundläggande instabilitet. Laclau och Mouffe baserar sitt teoribyggnad på en kombination av marxism och strukturalism/poststrukturalism, vilket tillåter möjlighet för tänkandet om det sociala sammanhanget respektive möjlighet för teori om betydelse. De följer poststrukturalismens kritik mot strukturalismen som går ut på att språkdelen kan sättas i olika förhållanden till varandra och därmed ge dem nya betydelser, och att det är genom konflikter, konventioner samt förhandlingar i sociala sammanhang som skapar fixering för betydelser. Den mest övergripande idéen i Laclau's och Mouffe's teoribyggnad är dock att sociala fenomen, som språkbruk, aldrig är totalt färdigställda - därför kan betydelser aldrig slutgiltigt fixeras och det finns därmed ständigt plats för en social kamp om definitioner av samhälle och identitet (Winter Jørgensen & Phillips, 2000: 31-32).

De sociala striderna om definitioner av samhälle och identitet som diskuteras ovan - diskursiva kamper - innebär att diskurser ständigt kämpar om att uppnå *hegemoni*. Det betyder att diskurserna försöker låsa fast språkets betydelser vid sitt eget sätt att se det (Winter Jørgensen & Phillips, 2000: 13).

4.2 Den rationella planeringens logiska ramar

Den rationella ansatsen inom planerinst teori bygger på att planeringen är en välorganiserad process där alla steg svarar för en bestämd uppgift. Den rationella planeringen bygger på instrumentell rationalitet, vilket innebär att beslutsfattare - politiker - bestämmer målen och experter - planerare - därefter formulerar planer för att uppnå de bestämda målen. Målen inom rationell planering ska vara tydliga, med all fakta på bordet, så att rationella beslut kan tas för allmänhetens bästa. I teorin ska en plan kunna formuleras så att den uppfyller alla värden i de bestämda målen. I verkligheten existerar dock begränsningar inom nödvändiga kunskaper och resurser, vilket gör att planerare utvecklar alternativa planer för att kunna uppnå så många mål

som möjligt. När beslutsfattarna väl har alla alternativ framför sig tar de ett noggrant avvägt beslut genom att ha utvärderat alternativen och vilka eventuella konsekvenser de kan få, för att sedan välja det eller de alternativ som passar bäst för att uppnå målen (Allmendinger, 2009: 67). Den instrumentella rationaliteten innebär även att det söks efter den mest fördelaktiga kombinationen av resursanvändning och måluppfyllelse, vilket kräver en välplanerad användning av resurser samt att målen är väl preciserade (Khakee, 2000: 25-26).

Rationalitet har tidigare karaktäriserats likt någonting som involverar förtydligandet av policy-mål, systematiska analyser, en logisk generering av policy-alternativ samt en systematisk utvärdering av dessa alternativ (Allmendinger, 2009: 63). Just den sortens tankegång angående rationalitet förekom hos ekonomen och historikern Max Weber, som betonade att det bör skiljas på formell och substantiell rationalitet. Weber förespråkade en sorts byråkrati och ett rationellt beslutsfattande som skiljer på fakta och värderingar, och menade att det främsta intresset i rationellt beslutsfattande bör ligga i fakta - sådant som värderingar och mål tillhör den politiska sfären. Den formella rationaliteten fokuserar därför på de medel och den effektivitet som behövs för att uppnå mål. Om ett mål sätts kommer den formella rationaliteten att söka efter det mest effektiva alternativet för att uppnå detta. Den substantiella rationaliteten fokuserar däremot på målen och utvärderingen av dessa. Förnuft och logik är fortfarande invävt, men den substantiella rationaliteten involverar mer än enbart effektivitet i jämförelse med den formella rationaliteten, eftersom den ofta innefattar värdeladdade alternativ till lösningar och därmed väcker debatt. Detta tillhör den politiska sfären (Allmendinger, 2009: 63-64).

Planerarens roll i den rationella planeringen

Weber argumenterade starkt för vilka villkor som skulle etableras för objektiva analyser och betonade vikten av en intellektuell livsåskådning där slutsatser dragna från fakta och slutsatser dragna från värderingar skulle hållas strikt åtskilda. Personliga åsikter och värderingar hade ingenting med analyser att göra, och de bedömningar som var influerade av värderingar kom från en icke-vetenskaplig bakgrund. Irrationella krafter, så som politik, behövde formas av rationalitet och vetenskap - och planering var en del av tillvägagångssättet för att lyckas med detta. De som arbetade inom offentliga organisationer, som till exempel planerare, skulle arbeta på ett rationellt och opartiskt sätt för att uppnå organisationens mål, och i utbyte skulle de mottaga status och belöningar såsom en säker anställning och allmän uppskattning. Däremot har det även diskuterats att byråkrater, såsom planerare, är motstridiga till demokratin. Medan politiker får sin legitimitet genom demokrati och regelbundna folkval, så får planerare sin legitimitet genom teknisk expertis, objektivitet och opartiskhet (Allmendinger, 2009: 64). Low (1991) påpekade att komplexiteten av teknisk kunskap, samt hemlighetsmakeriet som byråkrater använder för att vakta överordningen av de professionellt införstådda, har en tendens till att förminska politikernas kapacitet och på så vis utöva kontroll (Low, 1991 genom Allmendinger, 2009: 64).

Weber's idéer och tankesätt har sedan omarbetats och anpassats till samhällsplanering av Karl Mannheim. Mannheim uttalade sig om att planering var den rationella kunskapen om det irrationella, där det "irrationella" är tänkt att vara besläktat till politik, demokrati, allmänhetens åsikter och så vidare. Mannheim argumenterade, precis som Weber, för att planering skulle vara objektiv och fri från sociala och personliga värderingar. För att detta skulle vara möjligt,

för att minimera den sortens inflytande, behövde planerare tänka strategiskt och beroende av varandra. Det strategiska tänkandet var menat att lyfta ut dem ur den direkta kontexten och på så sätt, på en "högre nivå", identifiera principer. Att tänka beroende av varandra hade som syfte att, precis som det diskuteras tidigare i kapitlet angående formell rationalitet, finna det mest effektiva tillvägagångssättet att nå ett mål. Att planerare i sitt yrke ska agera med teknisk kompetens och politisk opartiskhet är alltså en vanlig uppfattning inom den rationella planeringen (Allmendinger, 2009: 65).

4.3 Den kommunikativa planeringens sökande av konsensus

Den kommunikativa planeringen, som även benämns som kollaborativ planering, är en teori om och för planeringspraxis. Teorimodellen anger hur en etisk och samhällskritisk planering bör vara, och ser på planering som en interaktiv och kommunikativ process (Khakee, 2000: 34-36).

Den kommunikativa planeringen tar sin utgångspunkt i frågan om hur det är möjligt att förstå vad som händer i nutid för att kunna planera för framtiden i ett dynamiskt och komplext samhälle. Det problem som teorin vill motarbeta baserar sig på att samhället ständigt förändras medan planering i praktiken fortfarande är fast i idéer från förr, vilket ger upphov till problem för planerare. De idéer som hänger kvar grundar sig i diskussionen om rationalitet. Trots flertalet försök att involvera allmänheten och utvidga medborgardeltagandet, så vilar planeringen fortfarande på instrumentell rationalitet, systematiskt tänkande och andra idéer sprungna ur upplysningstiden (Allmendinger, 2009: 197). Som det diskuteras i avsnittet ovan om den rationella planeringen, så innebär detta ett ständigt åtskiljande på mål och medel, samt att utvärdera och välja medel för att nå mål på ett tekniskt expertmässigt och avpolitiserat sätt.

Jürgen Habermas, tysk sociolog och filosof, är en av dem vars arbete främst har influerat den kommunikativa planeringsmodellen. Habermas grundade sitt arbete på kritik mot modernismen - den rationella planeringen är ett modernistiskt synsätt - och ifrågasatte starkt den instrumentella rationalitetens dominans. Till skillnad från andra postmodernister, som generellt ville lämna modernismen bakom sig helt och hållet, försökte Habermas snarare bygga vidare på det modernistiska tankesättet. Han hävdade att det fanns tre överhängande rationaliteter inom modernismen som baserade sig på vetenskap, moral och konst - inte endast en rationalitet som postmodernister annars vill påstå. Dessa rationaliteter har i många fall kapats av experter, som till exempel planerare. Habermas argumenterar dock för att det är möjligt att återta rationaliteten från det dominerande, instrumentella samt vetenskapliga fokuset och återupptäcka vad han kallar för *kommunikativ rationalitet* (Allmendinger, 2009: 197-201).

För att förstå konceptet för kommunikativ rationalitet måste det analyseras i förhållande till en viss kunskap om språk (Habermas, 1984: 75). Vad en diskurs är diskuteras ett par avsnitt upp, och det är här - i relation till att förstå den kommunikativa rationaliteten - viktigt att veta att diskursen kan ses som ett sätt att producera kunskap genom språk, vilket också medför att språk är sammankopplat med en maktkamp, eftersom ett diskursfält avgör vad som anses vara sant eller falskt. Enligt kritiska teoretiker som Habermas uppkommer språkliga maktkamper och diskurser ur det kapitalistiska systemet för produktion, vilket gör att språk ses som ett hjälpmedel för att uppbbringa och bibehålla maktrelationer (Allmendinger, 2009: 201).

Även om språket ses som ett sätt att producera maktrelationer, så har det också möjligheten att exponera nämnda relationer. Problemet här, enligt bland annat Habermas, är att den instrumentella och vetenskapliga rationaliteten begränsar denna möjlighet, och det är denna kritik som har lett till hans arbete om att återta rationaliteten från ett dominerande vetenskapligt fält (Allmendinger, 2009: 202). I sina metoder för att göra detta presenterar Habermas koncepten "life-world" och "system". "Life-world" kan ses som ett nätverk, där subjekt interagerar med varandra och utför sociala handlingar genom att dela praktiska kunskaper. "System", vilket kan vara till exempel kapitalism eller byråkratisk ledning, existerar och verkställer genom makt. Habermas argumenterar för att "system" dominerar "life-world" och begränsar utrymmet för kommunikativa handlingar (Habermas, 1984: 81-84). De kommunikativa handlingarna, den kommunikativa rationaliteten som Habermas argumenterar för, tillåter människor att utvecklas i sociala kontexter och att hitta sina egna identiteter. Till skillnad från den instrumentellt rationella processen för att ta ett beslut som används idag, så har den kommunikativa rationaliteten ett helt annat tillvägagångssätt vilket går ut på att bryta ned dominansen från vetenskaplig objektivism och istället bygga en annat slags objektivism som grundar sig på överenskommelse mellan individer och som har bearbetas fram genom ett fritt och öppet språk (Allmendinger, 2009: 200) - med andra ord så grundar det sig på att söka och uppnå konsensus.

Planerarens roll i den kommunikativa planeringen

Tidigare diskuterades det om Habermas, och andra kritiska teoretikers, fokus på hur kapitalismen påverkar diskurser och språk. Planerarens roll var att exponera den dominans som kapitalismen har, vilket inte alltid tedde sig simpelt - planerare arbetar ofta för företag och organisationer som återskapar sociala och politiska relationer genom metoder som att till exempel hålla tillbaka eller släppa fram viss information som ger en viss önskad effekt. Den bristen i kommunikation får till konsekvens att medborgare missleds och utesluts från sina demokratiska rättigheter. Risker blir då att istället för att aktivt försöka engagera sig i processen, så blir medborgarna passiva. Det är då planerarens uppgift att hitta ett sätt att förstå och arbeta med olika människor för att kunna uppnå konsensus (Allmendinger, 2009: 209, 213).

Den som sammanfattar planerarens roll i den kommunikativa planeringen bäst är Forester (1989), som utvecklade Habermas arbete som en grund för kommunikation. Enligt Forester bör planeraren reflektera över hur denne kan meddela de som inte är särskilt involverade i planeringsprocessen från början, hur denne kan utbilda företag och medborgare, tillhandahålla teknisk och politisk information, uppmuntra medborgare till att våga söka efter fullständig information och även våga kritisera den samt se till att icke-expertter har tillgång till de dokument och den information som finns (Forester, 1989, 145).

Kapitel 5 - Forskningsdesign och metoder

5.1 Fallstudiens djupgående fokus

Den här uppsatsen baserar sig på en fallstudie som forskningsdesign. Fallstudier koncentreras på en enstaka - eller åtminstone väldigt få - förekomster av ett särskilt fenomen, vilket tillåter forskningen att gå in på djupet av fenomenet i fråga. Fallstudier är vanligt inom samhällsfrågor och framförallt småskalig forskning (Denscombe, 2009: 59), vilket gjorde det till ett lämpligt val av forskningsdesign i den här uppsatsen. Fallstudiens grund vilar på det faktum att den inriktar sig på en - eller i vissa enstaka fall några få - undersökningsenheter. Detta beror på att fallstudien riktar sitt fokus på forskningens djup snarare än bredd, och tillåter på så vis fallstudien att ge djupare insikt i de händelser, processer och erfarenheter av fenomenet som den har för avsikt att redogöra för (Denscombe, 2009: 59-60).

Hur väljes en fallstudie?

Eftersom fallstudier fokuserar på enstaka undersökningsenheter för att kunna gå in på djupet, så krävs det vanligtvis att forskaren behöver göra ett urval från eventuella händelser och fenomen. Forskaren måste välja ut enstaka exempel av människor, organisationer, händelser - vad som nu är relevant för studien (Denscombe, 2009: 63). I det här fallet, där den svenska planpolitiken ska jämföras med akuta samhällssituationer, behövdes just en sådan situation väljas ut för att fallstudien skulle få relevans. Den som valdes sedan blev just den explosionsartade befolkningsökningen till följd av babyboomen på 1940- och 1950-talet. Fallstudier väljes, eller ska åtminstone väljas, med utgångspunkt i huruvida de har relevans för de praktiska eller teoretiska problem som undersöks. Valet av fallstudie återspeglar även en rad faktorer, som har att göra med det sätt som fallstudien kommer att användas:

- *Den typiska undersökningsenheten:* Detta är den vanligaste motiveringen till att välja ett speciellt fall, eftersom det motiveras med att vara typiskt och därför, utifrån logiken som används, liknar de andra fall som kunde valts och därför är det också sannolikt att resultatet av studien kan tillämpas på andra fall.

- *Den avvikande undersökningsenheten:* Här väljes fallen utifrån att de avviker från normen på något sätt. Vid den här sortens undersökningsenhet är det lättare att se bestämda faktorer i skarp kontrast. Ett exempel kan vara om det vid undersökning av myndigheter i landet väljes en mycket liten myndighet, så är det mycket lättare att upptäcka vilket inflytande och påverkan denna myndighet har jämfört med en i genomsnittlig storlek.

- *Den teoriprovande undersökningsenheten:* Den här typen av undersökningsenhet tar utgångspunkt i att valet av fall grundar sig i dess relevans för tidigare teorier. Här används alltså fallstudier för att pröva eller bygga teorier. Den logik och argumentation som används för att välja fall är att fallet i sig kan innehålla avgörande och specifika element för att forskaren ska kunna förutsäga förväntade resultat av studien.

- *Den minst sannolika undersökningsenheten*: Med grund i den teoriprovande undersökningsenheten som nämns ovan går det också att välja ett fall som prövar teorins validitet genom att forska i huruvida den är giltig för även den undersökningsenhet där det minst av allt är förväntat. Ifall det skulle finnas bevis som stödjer teorin under de minst sannolika förhållandena så skulle det alltså öka teorins trovärdighet.
(Denscombe, 2009: 65)

Den här undersökningen ter sig alltså att bli en fallstudie på så sätt att ett fenomen - babyboomen på 1940-talet - undersöks i relation till tre utvalda händelser inom den svenska planpolitiken, händelser som i det här fallet kan ses som undersökningsenheter. Händelserna kan klassas som typiska undersökningsenheter, eftersom de - i form av lagändringar och utredningar - kan likna många andra fall. Det här arbetet handlar dessutom om att se samband och att sätta fenomenet i sin kontext och i relation till andra händelser, vilket ju är syftet med en fallstudie.

Det finns en rad andra kriterier som också behöver tas i åtanke vid val av fallstudie. Det kriterium som används vid val av fallstudie måste vara tydligt uttryckt och dessutom befogat som en central faktor i metodologin. Detta får främst till följd att forskaren identifierar fallets primära kännetecken och skaffar fram relevant data om just detta. Martyn Denscombe (2009) är av åsikten att forskare aldrig bör förlita sig på praktiska skäl som huvudsakligt eller enda kriterium för att välja fall, men menar att det vore naivt att ignorera att sådant förekommer inom forskningsvärlden. Det kan till exempel handla om bekvämlighet, att valet av fallstudie baseras till viss del på hur enkelt det är att komma åt tid och resurser. I en situation där forskaren har likvärdiga alternativ så är det alltså troligt att forskaren kommer att välja det bekvämaste alternativet - det alternativ som innebär minst svårigheter samt minst "slöseri" av tid och resurser. Ett annat kriterium för val av fallstudie kan vara att ett fall är så pass intressant i sig själv att det blir ett lockande alternativ, eftersom resultatet kan tänkas nå ut till ett bredare spektrum av publik och därmed också göra forskningen till en mer givande erfarenhet. Det pågår debatter om huruvida detta är en tillräcklig motivering för val av fallstudie, eller om det är onödigt av forskare att använda detta som enda kriterium. Majoriteten av debattörerna verkar dock anse att detta kriterium inte räcker i sig, eftersom samhällsforskning i de flesta fall kräver mer än bara detta "egenvärde" (Denscombe, 2009: 64, 66).

Att generalisera utifrån en fallstudies resultat?

En viktig fråga angående fallstudien är ifall det är möjligt att generalisera utifrån fallstudie. Förutsatt att det i den här uppsatsen kommer fram att det faktiskt existerar ett samband mellan babyboomen på 1940-talet och ändringar i den svenska planpolitiken, är det då möjligt - och rimligt - att dra slutsatsen att det finns ett samband mellan alla andra akuta samhällssituationer och ändringar i planpolitiken?

Eftersom misstro gentemot resultaten i en fallstudie är vanligt förekommande rekommenderar Denscombe att forskaren själv ifrågasätter detta för att på så vis förekomma eventuell kritik. Forskaren måste då fråga sig själv om huruvida fallet är representativt? Är forskningsresultaten, oavsett hur intressanta de är, inte också unika för just det här fallet? Hur är det möjligt att generalisera resultat i en enda undersökningsenhet (Denscombe, 2009: 68)?

Denscombe menar att forskaren tydligt och uttryckligt måste bygga ett försvar i sin rapport som tar utgångspunkt i att även fallet för studien på vissa sätt är unikt i sitt slag, så ingår det även i en bredare kategori. Så är fallet med den här undersökningen - även om babyboomen på 1940- och 1950-talet var ett enskilt fenomen så går den också att placera i en kategori för akuta samhällssituationer som ställde planeringen på sin spets. Vidare ska försvaret bygga på att möjligheten att generalisera fallstudiens resultat till andra exempel beror på hur mycket fallstudiens exempel liknar andra av samma sort. I det här fallet handlar det om huruvida fallets utmärkande kännetecken är av samma typ som i andra fall, inom samma kategori. Anta att babyboomen fick till följd att de politiska diskurserna ändrades eller till och med ersattes, att planerare fick tänka om och att samhällsplaneringen ställdes på sin spets. Går samma kännetecken att se i andra, liknande, akuta samhällssituationer? Till sist måste forskaren också bygga sitt försvar genom att redovisa tillräckligt mycket detaljer i sina resultat om huruvida fallet klarar en jämförelse, för att läsaren sedan ska kunna göra en egen bedömning om resultaten är relevanta i andra undersökningar (Denscombe, 2009: 68-69).

För att sammanfatta för- och nackdelar med en fallstudie som forskningsdesign:

Fördelar

- Fokuseringen på en eller ett fåtal undersökningsenheter tillåter forskaren att gå in på djupet av komplexa fall och se små detaljer som annars hade försvunnit i massstudier.
- Fallstudien tillåter och uppmuntrar flera olika metoder för större möjligheter att samla in relevant data.
- Eftersom den tillåter flera metoder så tillåter den också bruk av flera olika informationskällor.
- Forskaren behöver inte känna press på att kontrollera eller ändra omständigheter, eftersom fallstudiens tillvägagångssätt handlar om att studera fenomen så som de är naturligt.
- Fallstudier har en tendens till att matcha behoven vid småskalig forskning genom sin koncentration på ett, eller ett fåtal, undersökningsområde/områden.

Nackdelar

- Tillträde till relevanta miljöer kan vara svårt för forskaren att få och därmed tidskrävande för forskningsprocessen. Det kan handla om tillträden till sådant som dokument, människor och miljöer och kan vålla etiska problem om till exempel tillit och förtroende.
- Det finns en risk, på grund av långvarig inblandning, att forskaren inte uppnår avsikten om att studera fenomen så som de naturligt uppträder och att forskaren istället blandar in sin egen närvaro i situationen.
- Eftersom fallstudier bygger på kvalitativa data och fokuserar på sådant som processer och relationer, istället för kvantitativa data och mätbara resultat, så är det vanligt med uppfattningar om att fallstudiens tillvägagångssätt anklagas för att inte uppfylla de krav som bör ställas på samhällsforskning. Därför anses fallstudier ganska ofta som olämpliga för analyser och utvärderingar.
- Fallstudier har oftast en låg trovärdighet vad gällande de generaliseringar som görs utifrån forskningsresultaten.

5.2 Skriftliga källors validitet

Skriftliga källor, dokument av olika slag, får inte accepteras enbart som de är. Deras validitet, deras gällande kraft, måste fastställas först och detta kan göras genom en utvärdering utifrån fyra kriterier (Denscombe, 2009: 301):

- *Autenticitet*. Forskaren måste fastställa ifall dokumentkällan är äkta och ursprunglig, och alltså inte förfalskad eller omskriven på något sätt.
- *Trovärdighet*. Forskaren måste och se till att dokumentet är fritt från förutfattade meningar och faktafel, utifrån faktorer såsom vem som skrev dokumentet, i vilket syfte det skrevs, i vilket sammanhang dokumentet skrevs.
- *Representativitet*. Forskaren ska ta reda på ifall dokumentet är typiskt för sitt slag och ifall det kan representera en typisk enhet av den företeelse som skildras.
- *Innebörd*. Till sist bör forskaren kontrollera ifall dokumentets innebörd är tydlig, om det finns några undermeningar och sådant som måste läsas mellan raderna.

Den här fallstudien utgår från en empiri av skriftliga källor såsom artiklar, avhandlingar, böcker, utredningar och protokoll. En stor del av dessa källor är dessutom funna via webbsidor. Det innebär att källornas validitet behöver utvärderas. Artiklars och tidskrifters kvalitet utvärderas genom att undersöka faktorer som vem som står som utgivare - om det är till exempel en professionell sammanslutning eller en myndighet, om det finns en förteckning över vilka som ingår i redaktionen, om det finns uppgifter för huruvida artiklarna är granskade av experter eller inte. Böcker utvärderas på liknande sätt, genom att granska sådant som ifall det är ett känt förlag som står bakom, eller om det till och med är ett universitetsförlag vilket ger en viss akademisk kvalitet. Dokument som laddas ned från Internet kräver ungefär samma kriterier som föregående källor, men bör undersökas med ännu större noggrannhet så att forskaren kan försäkra sig om deras trovärdighet och autenticitet. Webbplatser bör däremot undersökas utifrån deras auktoritet (trovärdigheten ökar om det är en webbplats som tillhör till exempel ett universitet eller en regering), deras trovärdighet (hur legitimt intryck ger webbplatsen), deras uppdatering (forskaren bör kolla när sidorna senast uppdaterades för att försäkra sig om att informationen som finns är aktuell) och deras popularitet (hur många som besöker sidan avslöjar en del om hur mycket folk gillar den). Sist ska även protokollen utvärderas. Forskare bör vara vaksamma och inte godta protokoll rakt upp och ned. Detta beror på att protokoll kan vara ofullständiga, partiska och selektiva - det finns risk att vissa saker betonas i ett protokoll och andra saker glöms bort. Vissa saker kan ha glömts bort att registreras, för att någonting har nämnts "utanför protokollet". Protokoll som är offentligt tillgängliga tenderar dock att återge verkligheten på ett acceptabelt vis (Denscombe, 2009: 301-304, 306).

5.3 Kvantitativ eller kvalitativ forskning

Under analysens gång behöver forskare ta sig an uppgiften att leta efter det som finns under ytinnehållet i data, och att undersöka datan så att det blir möjligt att identifiera information som sedan går att tillämpa i det studerade ämnet samt generaliseringen av studieresultatet. Det finns ett antal olika analyser som forskaren kan utgå från, och de olika analyserna tenderar att riktas mot antingen kvantitativ eller kvalitativ forskning. Inom samhällsvetenskap är det en vanligt förekommande företeelse att vilja placera in analysmetoderna i någon av dessa två kategorier, vilket emellertid inte alltid är möjligt. Kvantitativ och kvalitativ forskning behöver inte alltid vara uteslutande gentemot varandra. Forskare inom samhällsvetenskap bygger sällan sin forskning på endast en av delarna (Denscombe, 2009: 319).

I den här uppsatsen bygger forskningen mestadels på kvalitativ data, men även kvantitativ data figurerar. För att kunna undersöka den samhällssituation som uppstod i och med befolkningsökningen på 1940-talet så behövdes det statistik för att bevisa att det faktiskt fanns en befolkningsökning - siffror, eller så kallad kvantitativ data. Det särskiljande som görs mellan kvantitativ och kvalitativ data gäller dessutom behandlingen av data, och inte själva forskningsmetoden (Denscombe, 2009: 320). Vad är det som syftas på med kvantitativ och kvalitativ forskning då? Eftersom det i många samhällsvetenskapliga kontexter finns en skarp distinktion mellan de två kategorierna finns det också ett antal generella antaganden och uppfattningar om vad det är:

Analysenhet

Den vanligaste distinktionen görs i vilken slags analysenhet som används i forskningen. Kvantitativ forskning tenderar att använda siffror som analysenhet. Den strävar efter att mäta och studera fenomen så att dessa sedan kan omarbetas i siffror. När detta är gjort går det att utföra analyser utifrån statistiska metoder. Kvantitativ forskning vill alltså frambringa numerisk data genom att kvantifiera det som har observerats. Kvalitativ forskning däremot använder ord för att omarbeta observationer och information (Denscombe, 2009: 320).

Görs det en analys eller beskrivning?

På grund av möjligheten att analysera kvantitativ data utifrån statistiska metoder får kvantitativ forskning en fördel i analyser. Siffror är mer lämpliga för mätbara jämförelser och samband, medan kvalitativ forskning riktar sig mer mot beskrivningar. Detaljerade och komplexa beskrivningar är ofta nödvändigt för att förklara komplexiteten i kvalitativ forskning (Denscombe, 2009: 321). Som det diskuterades tidigare i avsnittet behöver distinktionen inte alltid stämma i praktiken. Den här uppsatsen baseras mestadels på kvalitativ forskning, men går ändå till viss del ut på att hitta ett samband. Ett eventuellt samband mellan planpolitik och akuta samhällssituationer är dock inte mätbart, utan kräver kvalitativa analyser.

Storskalig eller småskalig forskning?

Eftersom den kvantitativa forskningen baseras på numerisk data så lämpar den sig också bättre för storskaliga studier, eftersom det finns möjlighet att processa stora mängder data. Kvalitativ forskning är däremot mer lämplig för småskaliga studier. Det är visserligen fullt möjligt att applicera kvalitativ forskning på storskaliga studier också, men eftersom den här sortens forskning tenderar att gå in på mer komplexa situationer, som till exempel i en fallstudie, blir forskningens omfång begränsat. Det finns sällan tid och resurser till att analysera stora mängder data inom kvalitativ forskning (Denscombe, 2009: 321-322).

Var ligger forskningens fokus?

Kvantitativ forskning är mycket mer specifik eftersom den tenderar att fokusera på vissa speciella faktorer och sedan studera dem i samband med andra speciella faktorer. Kvalitativ forskning däremot, har ofta ett holistiskt fokus - vilket innebär att saker och ting måste studeras i sin kontext samt hur de hänger ihop och är beroende av varandra (Denscombe, 2009: 322). Som det diskuteras i avgränsningen (kapitel 3.4) har historisk forskning en tendens att bli holistisk, eftersom historiska händelser kräver att de sätts i kontext för att kunna förstås.

Är forskaren inblandad eller inte?

Inom kvantitativ forskning tenderar forskaren att vara totalt opartisk, eftersom hela idén med den sortens forskning är att ta fram och analysera helt objektiv numerisk data. Resultatets validitet och tillförlitlighet inom kvantitativ forskning baseras på att den numeriska datan speglar händelseverkligheten och inte forskarens egna värderingar. Kvalitativ forskning lägger generellt större fokus på forskarens inblandning. Eftersom den kvalitativa forskningen inte har samma standardiserade forskningsinstrument som den kvantitativa forskningen har så krävs forskarens egna roll för att kunna analysera och tolka den data som samlas in (Denscombe, 2009: 323).

Sluten eller öppen forskningsdesign?

Den sista distinktionen som görs mellan de två kategorierna är huruvida forskningsdesignen är sluten eller öppen. Kvantitativ forskning har ofta en förutbestämd forskningsdesign - hypoteser, forskningsfrågor, urval och så vidare är exakt bestämt redan innan forskningen tar vid. Kvalitativ forskning associeras istället med en öppen forskningsdesign, och bygger på att teori och metoder ska växa fram under forskningsprocessens gång (Denscombe, 2009: 323).

5.4 Innehållsanalys - att analysera dokumentens innehåll

En innehållsanalys är en metod, och en av valda metoder i den här uppsatsen, som avser möjligheten att analysera innehållet i dokumentkällorna. Metoden är generellt applicerbar och kan alltså användas för att analysera de flesta dokument och texter (Denscombe, 2009: 307). Den grundläggande idén för en kvalitativ innehållsanalys är att bevara fördelarna med en kvantitativ innehållsanalys, men för en mer kvalitativ tolkning av texten. Dessa fördelar kan sammanfattas i fyra följande punkter (Mayring, 2000: 2):

- *Att anpassa det analyserade materialet i en kommunikationsmodell.* Det bör bestämmas till vilken del av texten som slutsatser kan dras, till faktorer kring författaren (sådan som författarens erfarenheter och åsikter), kring den socialhistoriska kontext som texten producerades i, till texten i sig och till effekten av textens budskap.
- *Regler för att göra en analys.* Textmaterialet bör analyseras stegvis, genom att följa etablerade regler för hur processen går till; att bryta ned texten i kvalitativa analysenheter. Denscombe tar också upp detta; analysenheterna kan bestå av samtliga ord i textmaterialet, men också enstaka meningar, enstaka stycken eller till exempel rubriker (Denscombe, 2009: 307).
- *Kategorier är relevanta för analysen.* Texttolkningens aspekter, som efterföljer forskningsfrågorna, behöver placeras i relevanta kategorier. Dessa kategorier bör noggrant ha bildats och omformats under analysprocessens gång. Denscombe skriver även om detta, och menar att forskaren bör ha klart för sig vilken sorts kategorier, frågor och idéer som är intressanta för honom eller henne, och hur dessa framträder i texten. Det kan till exempel vara i form av nyckelord kopplade till temat på forskningen (Denscombe, 2009: 307). Nyckelord i den här analysen var till exempel "barn", "familj" och "befolkningsökning".
- *Kriterium för tillförlitlighet och validitet.* Tillvägagångssättet för analysen påstås i många fall vara intersubjektivt förståbart, för att kunna jämföra forskningsresultaten med andra studier och på så vis få belägg för sin validitet.

Det finns ett antal framtagna procedurer för kvalitativ innehållsanalys, varav två tillvägagångssätt är högst centrala enligt Mayring (2000). Det första sättet är en induktiv kategoriutveckling. Det innebär kortfattat att definitionskriterier formuleras utifrån forskningens teoretiska bakgrund samt forskningsfrågorna, vilket är faktorer som avgör vilket textmaterial som överhuvudtaget tas med i forskningen. Utifrån dessa definitionskriterier bearbetas materialet och kategorier sluts stegvis fram. Som nämnt i ovanstående fyra punkter arbetas dessa kategorier sedan om under processens gång. Det andra centrala tillvägagångssättet är en deduktiv kategoriutveckling. Det här tillvägagångssättet utgår ifrån tidigare formulerade, teoretiskt uppkomna analysfaktorer och sätter dem i relation med texten. Den huvudsakliga idén är att få fram tydligt uttrycka definitioner och exempel för varje deduktiv kategori, och kunna bestämma exakt under vilka villkor som ett textstycke kan sättas i en kategori (Mayring, 2000: 2-4)

5.5 Diskursanalys

Den andra valda metoden som den här uppsatsen baseras på är diskursanalys. Vad en diskurs är diskuteras i teorikapitlet, närmare bestämt under kapitel 5.1 *Vad är en diskurs?*. Som det nämns i sagt kapitel är diskursanalys ett tillvägagångssätt för att analysera de språkmönster som en diskurs grundar sig på.

Att undersöka kvalitativa data med hjälp av en diskursanalys innebär att forskaren fokuserar på att läsa mellan raderna, snarare än vad som står uttryckligt i texten. Eftersom diskursanalysen bygger på idén om att språk inte enbart speglar verkligheten utan även används för att *skapa* och upprätthålla en viss verklighet, så innebär analysmetoden att forskaren dekonstruerar, hittar brister i strukturen hos, den data som undersöks. Metoden har sitt ursprung i filosofin, och det har tidigare hävdats av Wittgenstein (1968) och Austin (1962) att språket aktivt skapar en verklighet och inte bara representerar den. Detta har senare återspeglats i den diskursanalytiska teorin - diskursanalysen förutsätter att ord som förekommer i en text har valts specifikt i syftet att uppnå en viss effekt hos läsaren. Diskursanalysen ska då fungera för att läsa vad som uttrycks implicit, i syftet att upptäcka vad författarna bakom texten ämnar att uppnå med den (Wittgenstein, 1968 & Austin 1962 genom Denscombe, 2009: 393).

Hur går då forskaren tillväga för att konkret göra en diskursanalys? Metoden är ur många aspekter komplex, men Neumann (2003) har tagit fram en trestegsmodell för det inledande arbetet (Neumann, 2003: 47). En förutsättning för att kunna börja utföra diskursanalysen är dock att forskaren har tillräcklig generell kunskap inom området diskursen innefattar, så kallad kulturell kompetens. Tal, muntligt eller skriftligt uttryckt, utgör alltid data för diskursanalytikern oavsett hur sanningsenligt det är. Representationer och handlingar har inte nödvändigtvis alltid ett ömsesidigt förhållande, för även om representationer är bestämmande i vad som ska uppfattas och uttryckas i talhandlingar, så betyder det inte att de alltid innehåller allt som krävs för att förstå en handling. Representationer kan innehålla utrymme för flera olika handlingar, så ifall diskursanalytikern i många fall vill göra en fullständig analys av handlingar räcker det inte med att systematisera analysen av de företeelser som följer med en avvikelse - analytikern måste även analysera andra aspekter som kallas för diskursens materialitet. Diskursens materialitet handlar om vilka texter som läses för analysens skull. Studeras exempelvis partisystem så kan materialiteten bestå av partiprogram, tal av förtroendevalda politiker, artiklar och så vidare. Eftersom den sortens material oftast är

omfattande är det i många fall bättre att börja studera sekundärlitteraturen, ett sätt som får forskaren att upptäcka att vissa texter är trovärdiga på så sätt att de ofta citeras och refereras till. Dessa texter får en väldigt framträdande roll i diskursen - de blir bärande (Neumann, 2003: 47-49).

Niels Åkerstrøm Andersen (1994) menar att vissa texter uppkommer som anknytnings- eller fästpunkter för en diskurs, alltså att de är bärande för diskursen (Neumann, 2003: 49). Detta finns teoretiserat av Laclau och Mouffe, och diskuteras i kapitel 5.1 "Vad är en diskurs?". Andersen (1994) kallar dessa texter för monument och råder diskursanalytiker till att ägna sig åt monumentkritik för att kunna avgränsa en diskurs och undersöka vilka texter som bär upp den. (Neumann, 2003: 49).

Det första steget i trestegsmodellen är alltså att välja ut och avgränsa området som ska studeras. Ett grundantagande är att ingen diskurs är helt självständig från andra - en diskurs relaterar till andra och hur dessa avgränsas från varandra, samt hur sociala företeelser relaterar till diskurser handlar om vilket innehåll de får av sina bärande texter. Detta är alltså en fråga för forskaren att besvara. Avgränsningen i sig kan ofta bli problematisk och ska alltid kunna argumenteras för av forskaren. Eftersom det som oftast intresserar diskursanalytikern är förändringar inom en diskurs så är det lämpligt att göra en tidsavgränsning (Neumann, 2003: 54).

Det andra steget i Neumanns modell handlar om diskursens representationer. Ordet "representationer" kan bytas ut mot "verkligheter", eftersom det är just dessa diskurser som skapar. I det här steget bör det alltså inventeras vilka representationer, eller verkligheter, som existerar inom den diskurs som har valts ut för att studera. Själva analysen bygger sedan på att forskaren förutsätter att det finns osäkerheter och konflikter mellan representationerna. Väldigt få diskurser bygger på endast en representation, eftersom det kräver ett enormt diskursivt arbete för att nå den situation där en viss verklighet inte alls utmanas av andra representationer - att det finns en kamp om hegemoni (Neumann, 2003: 57). I vissa situationer går det att se den maktkonstellation som krävs för att det bara ska råda en enda representation inom en diskurs - ett exempel kan vara ett land som styrs genom diktatur och där alla tvingas tycka och tänka som den ledande regimen. Dock vidhåller Neumann att det ändå är närmast omöjligt att helt tillsluta en diskurs vid bara en verklighet, eftersom "även i extremt fundamentalistiska, religiösa samhällen hittar man ateister" (Neumann, 2003: 57) - det finns alltså alltid någon som uppfattar en annan verklighet inom diskursen. Jag är beredd att hålla med honom i detta, för även i exemplet ovan om ett totalitärstyrkt land finns det invånare som motsätter sig även om de inte utmanar diskursen öppet.

Det tredje och sista steget i Neumanns modell är diskursens uppbyggnad. Steget går ut på att undersöka ifall en viss verklighets (representations) alla kännetecken är lika stabila. Ifall forskaren utgår ifrån att vissa kännetecken förenar representationen och andra skiljer den åt, så går det också att anta att de kännetecken som förenar är svårare att förändra. Neumann har ett bra exempel på detta - vid produktion av kön så finns det både biologiska och sociala kännetecken. Det kan vara allt från förmågan att föda barn till hur man sveper undan håret.

Väldigt få av dessa kännetecken är oföränderliga, men vissa - som till exempel barnafödandet - kan bli väldigt svåra att upphäva (Neumann, 2003: 59). Som Neumann vidare påpekar så dyker det upp ett problem när den fysiska verkligheten kommer fram och ifrågasätter faktumets räckvidd - alltså hur pass socialt konstruerad en verklighet är, vilket förhållande som finns mellan faktum och representationer. Vid studier av mänskligt beteende blir det dock inget problem (Neumann, 2003: 60). Som Laclau och Mouffe skriver, att även om objekt betraktas som diskursobjekt så har det ingenting att göra med huruvida det finns en värld utanför tanken eller inte. En jordbävning eller översvämning existerar helt säkert och kan inträffa oavsett vad tankeviljan säger - om det däremot är ett naturligt fenomen eller till exempel tolkas religiöst som straff från en gud, det beror på diskursens representation (Laclau & Mouffe, 1985: 108).

Kapitel 6 - Resultat

6.1 Introduktion till resultatdelen

Den här delen av kandidatarbetet kommer att presentera vilka resultat som framkom från de analyser och undersökningar som har gjorts på den utvalda empirin. Resultaten presenteras för att sedan diskuteras i nästkommande kapitel, där även slutsatser och svar på arbetets frågeställning kommer att ingå.

6.2 Statens offentliga utredningar: bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945

I SOU 1945:63 lade bostadssociala utredningen fram sitt första slutbetänkande. I slutbetänkandet presenteras det, beräknat på befolknings- och hushållstillväxten under tidigt 1900-tal, prognoser för hur denna befolknings- och hushållstillväxt skulle komma att se ut fram till år 1960. Det resultat som presenteras i slutbetänkandet grundades i att hela antalet hushåll skulle komma att öka, fast i en avtagande takt. Vid antagande av en lågkonjunktur kunde antalet hushåll förväntas minska ännu fortare. Det konstaterades också att de beräkningar som gjordes på det framtida antalet hushåll är de beräkningar som kom att utgöra grunden för uppskattning av lägenhetsbehov i framtiden (SOU 1945:63: 319).

Vidare skriver Monica Andersson i sin avhandling *Politik och stadsbyggande: modernismen och byggnadslagstiftningen* från 2009 om den bostadssociala utredningens slutbetänkande, och hur slutbetänkandet i väldigt liten skala berör stadsplanefrågor. Det går snarare att läsa om synen på gestaltungsfrågor gällande sanering (Andersson, 2009: 156). Uno Åhrén, svensk arkitekt och stadsplanerare, uttryckte i en bilaga till utredningen att han var nöjd över hur de modernistiska idéerna har slagit igenom, och betonade faktorer såsom att det byggdes med längre avstånd mellan huskropparna och att dessa kroppar placerades utifrån krav på direkt solbelysning i bostäderna. Åhrén tryckte dessutom på att bostäderna borde lokaliseras till grannskap med sammanhängande grupper av människor. Dessa lokala grannskap skulle skiljas åt av parkbälten (SOU 1945:63: bilaga s. 626).

Den bostadssociala utredningens slutbetänkande lade fram förslag på en statligt styrd, stadsplanemässig sanering som en del i arbetet att höja bostadsstandarden i landet. Vid tidpunkten då slutbetänkandet presenterades bodde många familjer i relativt stora lägenheter, men som var billiga att hyra på grund av att de ofta var av halvmodern kvalitet. De billiga hyrorna gjorde familjerna motvilliga att flytta till nyproduktioner med den standardnivå som utredningen förespråkade. Att familjerna inte ville flytta sågs som ett problem av utredningen. Det föreslogs alltså en omfattande sanering - det uppskattades i utredningen att 250 000 bostäder behövde saneras fram till år 1960. Saneringsbehovet ansågs till stor del gälla en upprepning av gårdsbebyggelsen och de slutna kvarteren i städer av äldre stadsideal (SOU 1945:63: 321-322, 370).

Bostadssociala utredningen föreslog ändringar i likhet med tidpunktens modernistiska tankegång som baseras på storskalighet och stordrift. Det påstås i utredningen att bostadsbyggandet kan rationaliseras och bli billigare genom storskalighet. Som ännu ett argument för denna stordrift föreslog utredningen anordningar som bygger vidare på idén om grannskap - lokaler för gemensamma aktiviteter, förskolor och skolor och så vidare (SOU 1945:63: 530-532).

Någonting som presenterades och diskuterades i bostadssociala utredningens slutbetänkande från 1945 är familjebostadsbidrag. Utredningen ställde sig kritisk till den låga bostadsstandarden som rådde under tidigt 1900-tal och handlar till stor del om hur bostadsstandarden ska höjas. Det framkommer i slutbetänkandet att det vid tidpunkten fanns en stor efterfrågan från barnfamiljer på stora och relativt billiga lägenheter i det äldre beståndet, det vill säga från det klassiska/traditionella stadsidealet. Idéerna kring denna efterfrågan kom mycket från engelsk bostadspolitisk litteratur, där det fanns vanligen tillämpade normer för utrymmesstandard - en standard som innefattade till exempel eget sovrum till föräldrarna, separata sovrum för olikkönade barn över en viss ålder, vardagsrum/dagligrum som ej fick användas som sovrum. Dessa normer för utrymmesstandard togs till stor del efter i Sverige och ökade alltså barnfamiljernas efterfrågan på stora, men billiga, bostäder. I slutbetänkandet lades det fram som självklara önskemål från familjerna, men det uttrycktes också som ett problem eftersom det enligt utredningen inte var realistiskt inom bostadsproduktionen sett till förhållandet mellan människors inkomster och hyror. En nyproduktion av bostäder med så pass stor utrymmesstandard hade krävt högre hyror än vad barnfamiljerna generellt hade haft råd med (SOU 1945:63: 369-370).

Efterfrågan på bostäder från den klassiska/traditionella staden gick alltså inte ihop med de modernistiska stadsideal som nu växte fram och förespråkades i utredningen. Vad som då föreslogs, även i samband med utredningens förslag på bostadsfinansiering, var särskilda villkor för familjebostadsbidrag. Ett av villkoren som föreslogs i utredningens slutbetänkande var att familjebostadsbidrag inte skulle betalas ut till barnfamiljer som var bosatta i äldre stadspartier, med tätbyggd och sluten bebyggelse, i stora och medelstora städer - med andra ord bostadskvarter i en klassisk/traditionell stad (SOU 1945:63: 566; Andersson, 2009: 156-157). Att utredningen inte ansåg den sortens bebyggelse som lämplig för barnfamiljer blir tydligt då de skriver följande:

“Däremot är det särskilt för de större städernas del ett väsentligt krav, vars uppfyllande bör ställas som villkor för beviljande av familjebidrag, att inte endast lägenheten i sig själv är av god beskaffenhet utan också att huset är av lämplig typ för familjer med mindreåriga barn samt att omgivningarnas stadsplanemässiga karaktär är sådan att möjligheterna för barnens utevistelse och lek äro gynnsamma; familjebidrag till lägenheter i tätbebyggda, starkt trafikerade stadsdelar med sluten bebyggelse bör kunna utgå endast i undantagsfall, där speciella bärande skäl kunna åberopas”

(SOU 1945:63: 407)

I citatet ovan blir det alltså tydligt att det i slutbetänkandet inte bedömde de tätbebyggda, slutna bostadskvarteren i den klassiska/traditionella staden som lämpliga för barnfamiljer - ett argument är att, utöver en lägenhet av god standard, så ska omgivningarna vara lämpliga för att kunna gynna barnens utevistelse och lek vilket inte var möjligt i “tätbebyggda, starkt trafikerade stadsdelar”.

Statens Byggnadslånebyrå - en myndighet som etablerades 1933 för att stärka nybyggnationen av bostäder i Sverige - var den myndighet som hade ansvar för bostadslångivningen i landet och föreslogs därför i slutbetänkandet också vara den myndighet som ansvarade för att bestämmelserna om familjebostadsbidrag efterlevdes. Som Monica Andersson skriver fick det villkoren, som citeras ovan, att bli kraftigt styrande inom

bostadspolitiken, vilket bara förstärktes av det faktum att socialminister Gustav Möller ålägger de villkoren till att även gälla de kompletterande familjebostadsbidrag som kommunerna hade rätt att lämna ut. Möller menade nämligen att han förutsatte att kommunerna höll en "viss kontakt med det bostadspolitiska centralorganet" (Andersson, 2009: 158).

De skärpta regler kring familjebostadsbidrag som föreslogs möttes av kritik. Bland annat ville Landsorganisationen i Sverige (LO), i sitt remissvar, att systemet för bostadsbidragen i bostadssociala utredningen skulle omarbetas, eftersom de menade på att kraven som sattes på utrymmes- och kvalitetsstandard ledde till att två av tre barnfamiljer exkluderades från rätten till familjebostadsbidrag. Kritik mot förslagen uppstod också från Fastighetsägarnas riksförbund, som ansåg att utredningen dömde ut hela bostadsbeståndet i den klassiska/traditionella staden som underlägsen i jämförelse med nybyggnationen av bostäder (Andersson, 2009: 158). Socialminister Gustav Möller föreslog då att frågan om bidrag till redan befintliga bostäder skulle skjutas upp till nästa budgetår. I propositionen från 1947 (prop. 1947:235) finns det ingen redovisning av Möller om vad som föreslogs i bostadssociala utredningen angående att bostadsbidraget inte ska utgå i äldre stadspartier, men däremot återger Möller vad som skrevs om att omgivningarna ska vara gynnsamma för barns lek och rekreation (Andersson, 2009: 159), vilket får det att framstå som att han stod bakom vad utredningen sade i övrigt. Vidare tog varken motionärer eller statsutskottet heller upp vad bostadssociala utredningen skrev om att familjebostadsbidrag inte ska utgå i äldre stadspartier - däremot motionerade en grupp folkpartister att de ville ha en tydligare formulering om att bidragen ska utgå till redan befintliga bostäder. Berörda folkpartister kritiserade även, i sammanhanget, att trekronorsbidraget bara skulle betalas ut till nybyggda bostäder (byggda från 1946 och framåt). Statsutskottet, som däremot ansåg att trekronorsbidraget endast ska utgå till nybyggda bostäder - dessutom endast de i kommunal regi - avslog den nämnda motionen och alla andra motioner som berör trekronorsbidraget. Folkpartiet ställde sig sedan bakom propositionens förslag om att utöka familjebostadsbidraget till tvåbarnsfamiljer, eftersom de bedömer det som realistiskt att bygga bort bostadsbristen och höja bostadsstandarden för de som har det sämst ställt med mindre. Det är även av dessa skäl som folkpartisterna ansåg att trekronorsbidraget var nödvändigt (Andersson, 2009: 159).

6.3 1947 års byggnadslag och utredningstexter kring den

År 1947 tillkom en ny byggnadslag och byggnadsstadga till följd av stadsplaneutredningen 1942. Som tidigare nämnt i det här kandidatarbetet så hade staten tidigare haft stora problem att reglera bebyggelse eftersom de inte hade rätten att inskränka den privata markägarens rättigheter. I byggnadslagen 1947 tillkom bestämmelser om att det allmänna hade rätten att avgöra villkoren för hur tätbebyggelse skulle uppstå (SFS 1947:390). Detta innebär att de privata markägarna förlorade rätten att själv planlägga sin mark - de var hädanefter tvungna att bygga enligt de planer som uppfördes av kommunerna. Den exploateringsrätt som nu gavs till kommunerna har sedan dess benämnts som *det kommunala planmonopolet*.

Som Andreas Strömgren skriver, och som togs upp i forskningsöversikten tidigare i arbetet, så präglades tiden kring den nya lagen av politiska motstridigheter (Strömgren, 2007: 89). Den nya byggnadslagen etablerades samtidigt som det pågick en debatt om planhushållning - den planhushållning som Uno Åhrén ansåg skulle ersätta stadsplanering i sin bilaga till

bostadssociala utredningens första slutbetänkande. Exakt vad han ansåg om planhushållning istället för stadsplanering går att utläsa i utdraget nedan:

“Vad som sagts i det föregående har framgått, att om vi skall lyckas åstadkomma ett ändamålsenligt samhällsbyggande fordras, att den huvudsakligen passiva, restriktiva planeringsmetod, som vi nu använder, ersattes med aktiv och konstruktiv planering. »Stadsplanering» som den hittills bedrivits är i hög grad en chimär. En ekonomisk planering, som tar sikte på klart definierade sociala mål, och som i första hand angriper samhällenas struktur, är nödvändig.”
(SOU 1945:63: bilaga s. 633).

Åhrén uttrycker alltså i sin bilaga att den stadsplanering som hittills hade bedrivits endast var en illusion, att det var en planeringsmetod som var begränsande för samhällsbyggandet. För att uppnå ett ändamålsenligt samhällsbyggande behövdes det istället en ekonomisk planering, en planhushållning. Bilagan var en kritik mot stadsplaneutredningens förslag till den nya byggnadslagen (som sen trädde i kraft 1947), där det rådande plansystemet ansågs fungera relativt bra.

Det går att utläsa ett relativt klart problem i utredningarna kring byggnadslagen 1947 som grundas i att tidigare stadsplanering med tillhörande lagstiftning inte har kunnat förhindra uppkomsten och spridningen av olämplig bebyggelse. Stadsplaneutredningens betänkande presenterades 1945 och beskriver där att separata planer inte har förts i “samklang med varandra” och att det har saknats en nationell synvinkel på landet i sin helhet, när det har upprättats en plan över ett visst område och samtidigt glömts bort att ta hänsyn till andra områden runt omkring (SOU 1945:15: 161). Det problemet relaterar till den olämpliga bebyggelsen genom att det beskrivs i utredningen hur olämplig och okontrollerad bebyggelse inte har förhindrats i tillräcklig utsträckning genom den lagstiftning som har funnits hittills (SOU 1945:15: 161). Det går alltså från detta stycke att förstå kritiken som har cirkulerat kring tidigare lagstiftning.

För att lösa problemet med planlöshet och spridning av olämplig bebyggelse föreslogs det, i stadsplaneutredningen till byggnadslagen 1947, en mer övergripande och allmän planering som ska ersätta de privatekonomiska synpunkterna. Det som skulle avgöra var bebyggelse fick uppstå är sådant som tillgång till vatten, avlopp, kommunikationer, kraftförsörjning, belysning och möjligheter till förskola och skola (SOU 1945:15: 218). Stadsplaneutredningen beskrev vidare att uppkomsten av olämplig bebyggelse ofta inte beror på bristande lagstiftning, vid vilken kritiken diskuteras ovan, utan brist på möjligheter till planbestämmelse som hade tillåtit myndigheter att ingripa. Därför skulle den övergripande planering som föreslogs agera vägledande för kommunerna med hjälp av generalplaner och regionplaner, för att sedan utgöra grund för den juridiskt bindande detaljplaneringen (SOU: 1945:15: 165f). Vidare förslög stadsplaneutredningen en professionalisering av planeringsverksamheten. Det beskrivs i utredningen att det är “icke försvarligt” att inte ta hänsyn till planförfattarens kompetens vid upprättande av stadsplaner, vilket dittills hade varit fallet. Stadsplaneutredningen föreslog därför att det hädanefter skulle ställas krav på planförfattarens kompetens, främst genom förbud för “inkompetenta personer” att få upprätta planförslag. De som fick lov att arbeta som planförfattare föreslogs ha särskilda behörighetsvillkor - villkor som krävde teoretisk och teknisk kunskap samt praktisk erfarenhet. Som det beskrivs i utredningen innebar det att planförfattaren i princip var tvungen

att ha en teknisk högskoleexamen inom till exempel arkitektur eller lantmäteri (SOU 1945:15: 260).

Det finns även andra förslag till byggnadslagen och hur planlösheten skulle lösas. Svenska Arkitekters Riksförbund menade att den okontrollerade bebyggelsespridningen endast var möjlig att förhindra med hjälp av juridiskt bindande och obligatorisk översiktlig planering, så kallade dispositionsplaner. Planeringen skulle ske på lokal och regional nivå, och planerna skulle fastställas av ett statligt organ och på så vis vinna civilrättslig status - vilket skulle medföra att målen med planerna med säkerhet kunde uppnås (SOU 1945:15: 180ff). Stadsplaneutredningen avfärdade detta och menade att den översiktliga planeringen inte skulle vara bindande och inte skulle fastställa framtida mål - som ovan nämnt skulle planeringen endast vara vägledande för de senare bindande stadsplanerna, eftersom utredningen ansåg att avvikelser från regionplaner behövde kunna ske om anledning fanns. Regionplanernas målsättningar behövde enligt utredningen kunna justeras om det senare fann sig att stadsplanerna avvek från dessa målsättningar (SOU 1945:15: 175).

Uno Åhrén har, som tidigare diskuterat i det här arbetet, uttryckt sina visioner om grannskapsplanering. I samband med stadsplaneutredningens betänkande tar han avstånd från var det föreslås i utredningen, eftersom Åhrén menar att det krävs en ökad offentlig planläggning, ett planmässigt samhällsbyggande, som starkt reglerar framtida samhällsbebyggelse. Planmässigheten åstadkoms inte enbart genom att reglera den fysiska miljön, enligt Åhrén, utan även genom att lokaliseringen av företag och befolkning, ekonomi och samhällets struktur planläggs (Strömgren, 2007: 97-98). Det planmässiga samhällsbyggandet motiveras genom de sociala visioner Åhren hade - den sortens samhällsplanering skulle "gynna bildandet av en demokratisk människotyp, för vilken friheten och självständigheten kombineras med social ansvarskänsla" (SOU 1945:63: bilaga s.614). Genom att utforma den fysiska miljön på ett visst sätt - i det här fallet i grannskapsenheter enligt Åhrén - skulle vissa sociala relationer kunna uppstå och underhållas. Att genom ett planmässigt samhällsbyggande skapa grannskapsenheter skulle uppmuntra medborgarna till att bli aktiva och engagerade i det kollektiva livet. Grannskapsenheter, eller "community centres" som Åhrén också kallar det, ska vara ett medel för att berika och bevara familjelivet eftersom att "samhället är baserat på familjen" och han beskriver därför utförligt om placeringen av mödravårds- och barnvårdskliniker, skolor, fritidscentrum med mera i grannskapen (SOU 1945:63: bilaga s.324, 327ff).

6.4 Statens offentliga utredningar - bostadsbyggnadsutredningens betänkande 1965

När 1940-talets planinstrument hade använts ett antal år utvärderades det för att se hur den nya planeringen hade fungerat. Som Andreaz Strömgren skriver så var åsikterna ganska enade - trots syftet om en mer översiktlig, vägledande planering med hjälp av generalplaner så hade 1940-talets planinstrument misslyckats och planlösheten var fortfarande ett problem (Strömgren, 2009: 120). Två av de utredningar som utvärderade planinstrumentet var Bostadsbyggnadsutredningen, tillsatt 1959 och vars betänkande presenterades 1965, samt Fritidsutredningen som tillsattes 1962 och vars betänkande presenterades 1964. Båda dessa utredningar konstaterade att av 1029 kommuner så hade endast 270 av dem upprättat generalplaner - i ytterligare 126 kommuner hade arbetet med generalplaner påbörjats men inte gjorts klart (SOU 1965:32: 310; SOU 1964:47: 106ff). Med andra ord går det att utläsa

i utredningarnas konstateranden att den planmässighet som hade önskats och debatterats på 1940-talet i stor utsträckning hade uteblivit.

Bostadsbyggnadsutredningen tillsattes, som ovan nämnt, 1959, i syftet att göra en prognos av omfattningen och inriktningen av 1960-talets bostadsbyggande. Utredningen betonade i en skrivelse från 1961, till chefen för Socialdepartementet, att det för mindre lägenhetstyper var viktigt med formulerade planeringsrekommendationer - av den typ som redovisades för familjelägenheter i bostadsstyrelsens skrift *God Bostad*. För att kunna producera den sortens rekommendationer ansågs det viktigt av utredningen att klarlägga hushållens bostadsbehov (SOU 1965:32: 17f). Det bedömdes däremot senare att en sådan utredning krävde teknisk expertis och att bostadsbyggnadsutredningens egna sekretariat inte kunde utföra det på egen hand. Därför föreslogs, och genomfördes, det att statens institut för byggnadsforskning skulle verkställa de utredningar som det fanns behov för (SOU 1965:32: 18).

Bostadsbyggnadsutredningen beskriver i sitt betänkande *Höjd Bostadsstandard* hur bostadssociala utredningens slutbetänkande från 1945 fram till denna tidpunkt har betraktats som "standardverket i bostadspolitiska frågor". Trots flertalet andra utredningar som tillsattes efter bostadssociala utredningens slutbetänkande såsom utredningen för hem- och familje frågor från 1947, bostadspolitiska utredningen 1951 samt familjeutredningen från 1954, så har målsättningarna i dessa i princip bara inneburit konkretiseringar och/eller ändringar av de förslag som redan lagts fram av bostadssociala utredningen. Som de vidare beskriver så är det främst gemensamma i innehållet inom dessa utredningar förslagen för barnfamiljer och deras förhållande (SOU 1965:32: 23). Bostadsbyggnadsutredningen fortsätter med att peka mot bostadssociala utredningens slutbetänkande angående utrymmesstandard och det bostadspolitiska program som skulle skapa bättre villkor för familjebildning- och utveckling. Som det skrevs i bostadssociala utredningen:

"I fråga om utrymmesstandarden torde kravet på två rum och kök som minimum för en familjebostad numera knappast ifrågasättas[...]den bostadssociala, att befodra bostadsstandardens höjande, den arbetsmarknadspolitiska, att bidra till sysselsättningens stabilisering, den befolkningspolitiska, att skapa bättre villkor för familjebildning och familjeutveckling och verka utjämnande på barnförsörjningskostnaderna o.s.v." (SOU 1945: 63: 348-349)

Som det vidare framhölls i bostadssociala utredningen så behövdes det, vid formuleringen av ett bostadspolitiskt program, tas hänsyn till skillnader i bostadsbehov mellan landsbygd och stadssamhällen. Vad landsbygd och stadssamhälle dock hade gemensamt var att kostnaderna för en bostad med lämplig standard och kvalitet, för de flesta barnfamiljer, var för stora i jämförelse med inkomsten (SOU 1965:32: 24). Som diskuterat i tidigare underkapitel, ansåg bostadssociala utredningen att det krävdes en höjning på bostadsstandarden och bostadsutrymmet, men det var inte realistiskt sett till förhållandet mellan hyror och inkomst. Det mest reala alternativet angående en ökning av utrymmesstandarden var villkoret om att det fick finnas högst två boende per sovrum i bostaden, vilket borde medföra att nyproduktioner med två rum och kök blev den vanligaste lägenhetstypen. I 1951 års bostadsutredning konstaterades det dock att 1940-talets babyboom och befolkningsökning ledde till att boendetätheten och trångboddheten fortfarande var ett problem trots utredningsförslagen om

hur man skulle bygga bort dessa , och att en höjning av utrymmesstandarden var nödvändig (SOU 1965:32: 25). 1954 års familjeutredning tog upp frågan om huruvida en omprövning av barnfamiljernas bostadsförsörjning inte var nödvändig vid en höjning av utrymmesstandarden. Den utredningen uttryckte att, med stöd i ökningen av realinkomster och möjlighet för hyresbetalning sedan 1940-talets mitt, det borde vara en rimlig målsättning att barnfamiljer nu kunde uppnå en rimlig utrymmesstandard (SOU 1955:29; SOU 1965:32: 25).

I bostadsbyggnadsutredningens beräkningar av boendebeståndet mellan 1945 och 1960 framkommer det att det mellan de åren byggdes cirka 822 000 lägenheter samtidigt som det i saneringssyfte revs eller moderniserades gamla och omoderna lägenheter, vilket gav ett nettotillskott på runt 570 000 lägenheter totalt. Vidare beräkningar i utredningen visar att lägenhetutrymmena hade ökat och att hushållsstorlekarna hade minskat. Trots detta fanns det 1960 fortfarande en påtaglig trångboddhet bland större familjer, framför allt de familjer med många barn. Cirka en tredjedel av familjer med tre eller fyra barn, och nästan två tredjedelar av familjerna med fem barn eller fler, var trångbodda enligt definitionen "högst två boende per boningsrum" (SOU 1965:32: 55f).

Bostadsbyggandet mellan åren 1961 och 1963 resulterade i cirka 230 000 nya lägenheter där i princip allihop var utrustade med bekvämligheter som badrum och WC. Under samma år revs, enligt bostadsstyrelsens statistik, cirka 24 000 lägenheter där större delen saknade dessa bekvämligheter (SOU 1965:32: 56f). Det här ger ett nettotillskott på runt 206 000 lägenheter under åren 1961-1963, men som det beskrivs i bakgrunden av detta arbete så förekom det fortfarande en enorm efterfrågan på bostäder vilket medförde att det också fanns en stor bostadsbrist.

Socialdepartementets chef uttrycker senare i sina direktiv till utredningen att det bostadspolitiska programmet från 1940-talet visserligen förverkligades, men inte var tillräckligt för att bygga bort bostadsbristen. Han menade att det var "först på senare år" som bostadsproduktionen hade nått den nivån - ungefär runt 65 000-70 000 lägenheter per år - som gjorde en avveckling av bostadskrisen möjlig. Dock påpekade han att bara för att en avveckling av bostadskrisen kan ske så innebär det inte bostadsförhållandena i övrigt är tillräckliga, eftersom många familjer fortfarande bodde i för trånga samt dåligt utrustade bostäder (SOU 1965:32: 64). Kraven på välutrustade lägenheter, som också är av en viss kvalitet, är faktorer som senare har setts som den fördel miljonprogrammet - resultatet av bostadsbyggnadsutredningen - faktiskt förde med sig.

Vidare ansåg socialdepartementets chef att man redan hade kommit så långt i det bostadspolitiska programmet att det var rimligt att hädanefter räkna med att det skulle förekomma nya arbetsuppgifter inom bostadspolitiken:

"De bostadssökandes möjligheter att välja bostad ökar. Individuella behov och önskningar kan tillgodoses bättre än tidigare [...] Utrymmet för en socialt inriktad bostadspolitik ökar."
(SOU 1965:32: 64).

Det som uttrycks i citatet på förra sidan är alltså ytterligare en faktor som bidrar till det behovet som fanns av att producera nybyggda lägenheter. Bostadsbyggnadsutredningen menade att för att åtgärderna inom det bostadspolitiska programmet skulle bli effektiva, behövde människors framtida bostadsbehov kartläggas och man vid planering av bostäderna dessutom behövde ta hänsyn till utvecklingen av bostadsmarknaden på lång sikt (SOU 1965:32: 64ff). Vad socialministern då uttryckte i sina direktiv är att de utredningsmän som skulle framföra förslag på framtida bostadsbebyggelse bör vara särskilt sakkunniga, och det som ska utredas är hur den framtida befolkningsstrukturen och inkomstutvecklingen kommer att påverka efterfrågan på bostäder. Han uttryckte också att det är av särskilt central betydelse att klarlägga bostadsbehoven av särskilda grupper, som till exempel barnfamiljer (SOU 1965:32: 65).

Vid en undersökning av hur bostadsbyggnadsutredningen på det hela ser på 1940-talets översiktliga, vägledande planering med hjälp av generalplaner, så framkom det att de bedömer den planeringen som för omfattande och för kostsam (SOU 1965:32: 311ff; Strömgren, 2009: 121). Vidare kritiserar utredningen generalplanens fixering vid ett enda alternativ. Utredningen ifrågasätter om det är rationellt att utarbeta och fixera planen, med ett alternativ, vid ett fast tecknat mål om framtida bostadsbehov, befolkningsutveckling eller liknande, eftersom de menar att det finns en viss osäkerhet i framtida prognoser (SOU 1965:32: 320ff). Trots att 1940-talets planinstrument skulle handla om en vägledande och övergripande planering så ställde sig 1960-talets utredningar sig mot vad de ansåg hade blivit en alltför bindande och fixerad planering. Den fixerande planeringen ansågs ha blivit ett problem för plansystemet, men istället för att överväga att avveckla verksamheten fokuserade bostadsbyggnadsutredningen på att det krävdes en mer omfattande samhällsplanering (Strömgren, 2009: 122). Att planerna tidigare fixerats vid ett måltillstånd - och därför blivit så pass bindande - anses nu bero på professionaliseringen av planverksamheten. Det menades att de yrkesverksamma, alltså planerarna, hade tagit sig för stora friheter och varit för fokuserade på ett enda måltillstånd. I många fall stod några enstaka konsultföretag bakom upprättandet av generalplanerna, vilket innebar att det inte fanns några kommunalt definierade mål eller program som annars hade kunnat leda verksamheten (Strömgren, 2009: 123). Bostadsbyggnadsutredningens betänkande uttrycker dock att det inte enbart är planernas fel, utan även kommunen som inte har formulerat mål och på så sätt låtit planerarna göra det själva (SOU 1965:32: 318). Det är alltså en kombination av professionaliseringen av planverksamheten och fixeringen vid ett enda måltillstånd som anses ligga bakom planmisslyckandet på 1940-talet samt den planlöshet som fortfarande identifieras som ett problem.

En ökande urbanisering och en ökande konkurrens om markområde används av utredningen för att motivera en bättre, omfattande planläggning (Strömgren, 2009: 122) och likaså fungerar det framtida bostadsbehovet och befolkningsstrukturen som motiv enligt byggnadsutredningen. Med grund i problembeskrivningen i stycket ovan konstateras det i utredningen att en mer politisk planering hädanefter krävs. Planeringen ska vara en del i en beslutsprocess, och inte fixera ett enda alternativ vid ett redan bestämt måltillstånd. Planeringen ska fungera som ett instrument inom politiken, och istället för att experterna - planerarna - styr arbetet så ska kommunstyrelserna ta över det ansvaret (SOU 1965:32: 343f, 351).

Med utgångspunkt i vad som ansågs som ett planmisslyckande på 1940-talet, den ökande urbaniseringen och prognoserna för det framtida bostadsbehovet och den unga generationen med bättre ekonomiska förutsättningar som diskuteras i bakgrunden, ledde bostadsbyggnadsutredningen till att det i Riksdagen 1964 togs beslut om att det från 1965 och tio år framåt skulle byggas 100 000 nya bostäder per år - vad som senare blev allmänt känt som *Miljonprogrammet*.

Kapitel 7 - Diskussion och slutsatser

7.1 Att se forskningen i rätt kontext

Vad går det då att utläsa ur resultaten? Är det möjligt att en akut samhällssituation kan förändra inte enbart synen på svensk planering utan även planeringen i sig? Först och främst, innan det är dags att fördjupa sig i en diskussion kring resultaten, så är det viktigt att påpeka att den här sortens samhällsvetenskapliga forskning alltid måste ses i sin kontext. Som Denscombe skriver, och som det diskuteras i metodkapitlet, så tenderar en fallstudie att fokusera på djupet för att undersöka relationer och processer och på så vis utreda ett fenomen i dess sociala kontext (Denscombe, 2009: 60). Precis på det sättet bör det här arbetets forskning beaktas - händelserna som undersöks är tagna ur sin socialhistoriska kontext och egentligen delar av långa, sammankopplade processer som det helt enkelt inte har funnits utrymme och resurser till att undersöka i sin helhet. En sådan aspekt är hur arbetet bygger på den generation som föddes i mitten av 1940-talet och som sedan, med sina bättre ekonomiska förutsättningar, ville flytta hemifrån under tidigt 1960-tal och då bidrog till efterfrågan på bostäder i bostadskrisen. Att de hade bättre ekonomiska förutsättningar än tidigare generationer kan tänkas vara en stor del av varför de ville flytta hemifrån som unga vuxna, men det kan ju även finnas andra faktorer som bidrog till önskan om att flytta hemifrån och bilda familj. Det kan, utöver de ekonomiska aspekter som delar av det här arbetet grundar sig på, handla om till exempel kulturella influenser - inspiration från USA och England spred sig till Sverige under 1960-talet - eller andra livsstilmönster som förändrades med tiden. Det viktiga att komma ihåg är alltså att det finns många olika faktorer som spelar in i de händelser som har undersökts i det här arbetet.

7.2 En modernistisk tankegång och ett nytt familjefokus?

Vid en undersökning av den bostadssociala utredningens slutbetänkande från år 1945 går det att se att ett nytt tänkande växer fram. Som det presenteras i resultatkapitlet, så läggs det stor fokus på gestaltungsfrågor gällande sanering. Det handlar om idéer kring krav på direkt solbelysning i bostäderna, ett längre avstånd mellan huskropparna med mera, och bland annat Uno Åhrén uttrycker sin belåtenhet över att dessa modernistiska idéer har fått genomslag i planeringen (SOU 1945:63: bilaga. 626).

Vidare läggs det i bostadssociala utredningens slutbetänkande fram förslag på en statligt styrd, stadsplanemässig sanering som ska baseras på storskalighet och stordrift, eftersom det i utredningen påstås att bostadsbyggandet kan rationaliseras och, genom just storskalighet, bli billigare. Rationalisering, storskalighet och stordrift är idéer som ofta förknippas med just modernistisk planering, vilket ytterligare visar att en modernistisk tankegång håller på att växa fram inom planeringen. Likaså går det att i resultatkapitlet att läsa om hur bostadssociala utredningen i sitt slutbetänkande dömde ut hela bostadsbeståndet från äldre tid, alltså de städer och stadsdelar som hade uppkommit under klassiska/traditionella planeringsideal. Just det avståndstagandet mot tidigare ideal visar på en klyfta mellan då och nu, att ett nytt tänkande har tagit över.

En annan tankegång som också förändras i samband med bostadssociala utredningen är det om barnfamiljerna i samhället. I slutbetänkandet som presenterades framkommer det prognoser på nativitetsökningen – babyboomen med andra ord – från mitten av 1940-talet och framåt, och

därefter läggs det oerhört stort fokus på levnadsförhållandena, bostadsbehoven och bostadsförsörjningen för just barnfamiljer. Det diskuterades starkt om familjebostadsbidrag och vilka barnfamiljer detta skulle utgå till (SOU 1945:63: 407). Förslaget om familjebostadsbidrag handlar alltså till stor del om att det inte borde utgå till de barnfamiljer som är bosatta i de äldre, tätbebyggda och slutna bostadskvarteren av klassiska/traditionella ideal. Huruvida det handlar om att man ville flytta familjerna för att det faktiskt troddes vara det bästa för just familjens skull, eller om det handlade om att kunna riva de gamla bostadskvarteren när planeringen nu gick i modernistiska tankar – det är svårt att avgöra. Kanske är det lite av båda delarna, kanske troddes det i den modernistiska tankegången att det faktiskt var bäst för barnfamiljer att flytta till nyproducerade bostäder. Det är lite som att fråga sig vad som kom först – hönan eller ägget? Oavsett vilka faktorer som drog igång dessa debatter så går det att i resultaten utläsa det faktum att just barnfamiljer nu fick stor fokus inom planeringen.

När stadsplaneutredningen och byggnadslagen 1947 tog vid fortsatte de modernistiska principerna att växa. Den kritik som byggnadslagen växte fram ur grundade sig i att tidigare lagstiftning för planering inte hade varit tillräcklig och att det därför nu fanns problem med okontrollerad och spontan bebyggelsespridning (SOU 1945:15: 161). Lösningen var, som det beskrivs i resultatkapitlet, en mer övergripande och allmän planering som skulle ge kommunerna rätt att bestämma var och när bebyggelse fick uppstå – sedan debatterades det friskt hur pass bindande den planeringen borde vara. Det som sen skulle avgöra var bebyggelse fick uppstå var faktorer som tillgång till vatten, avlopp, kommunikationer, möjligheter till förskola och skola (SOU 1945:15: 218) – sådant som Peter Hall konstaterar att det fanns ett stort behov av att planera när babyboomen skedde på mitten av 1940-talet (Hall, 1988: 385), och som det beskrivs i problemformuleringen. Kritiken mot tidigare planering kan tolkas på samma sätt som utdömandet av de äldre bostadsbestånden – att det inom planering helt enkelt togs avstånd till tidigare planeringsideal och tankesätt när modernismens ideal nu ökade kraftigt inom samhällsplaneringen.

Framväxten av modernismens tankegång syns alltså tydligt i stadsplaneutredningen och byggnadslagen som tillkom år 1947. Det blir ännu tydligare när det, förutom en mer översiktlig planering, dessutom efterfrågas en professionalisering av planeringsverksamheten (SOU 1945:15: 260). Som det beskrivs i teoridelen av arbetet så är önskan om en professionalisering av verksamheten sammankopplat med den rationella planeringsmodellen. Professionaliseringen innebar att det skulle ställas krav på planerarna, att det krävdes speciella behörighetsvillkor och särskild utbildning för att upprätta planer. Detta är alltså vad som uttrycks inom den rationella planeringsteorin, att planerna upprättas av experter med teknisk kompetens. Den rationella planeringen är i sin tur ofta sammankopplat med modernismen eftersom den har sin fokus på en grund inom vetenskap och logik (Strömghren, 2007: 18; Allmendinger, 2009: 49-51), och det är alltså på så vis som modernismens tankegång ytterligare syns tidigt i stadsplaneutredningen och byggnadslagen år 1947. Ytterligare en sådan faktor var Svenska Arkitekters Riksförbunds förslag om att planer skulle vara bindande och att måltillstånden skulle fastställas för att på så vis kunna förverkligas (Strömghren, 2007: 93). Fastställandet av måltillstånd för en plan är, som det beskrivs i arbetets teori, ett framträdande kännetecken för den rationella planeringen.

7.3 1960-talet; Ett fortsatt familjefokus?

Som det går att läsa i resultaten angående bostadsbyggnadsutredningens betänkande 1965 så var kritiken mot 1940-talets vägledande planering kraftig. Planeringen under de åren sågs som ett misslyckande, och den spontana bebyggelsespridningen samt bostadsbristen som ännu inte hade kunnats bygga bort var fortfarande framträdande problem. Som det redan har konstaterats i det här arbetet så ökade efterfrågan på bostäder framåt 1960-talet, en faktor till bostadskrisen, mycket bland den unga generation som föddes vid babyboomen och som nu hade bättre ekonomiska förutsättningar än tidigare generationer, och på så vis större möjlighet att flytta hemifrån och bilda familj. Det är inte omöjligt att det finns ett långsökt samband mellan detta och delar av den okontrollerade bebyggelsespridningen som fortfarande uppstod; när efterfrågan på bostäder ökade så fanns det kanske individer, åtminstone de som hade råd samt ägde lämpliga marktillgångar, som löste problemet med efterfrågan genom att själv bygga vilket då bidrog till bebyggelsespridningen. Det finns dock inget belägg för detta i någon av den undersökta litteraturen, utan det är en helt spontan gissning. Det kan dessutom finnas så många andra faktorer som spelar in till varför okontrollerad bebyggelse uppstod, samt att det är lite orealistiskt att den unga generationen, trots sina bättre ekonomiska förutsättningar, skulle ha bidragit till bebyggelsespridningen i någon större mängd.

Som det alltså går att utläsa i resultaten angående bostadsbyggnadsutredningen så finns det alltså fortfarande ett stort fokus på barnfamiljer. Det görs uträkningar och prognoser på befolkningsutveckling och framtida bostadsbehov, det diskuteras kraftigt om utrymmesstandard och kvalitet för barnfamiljer samt dessa familjers möjlighet till hyresbetalning om de bor i lämpliga bostäder, och det återkopplas hela tiden till bostadssociala utredningens slutbetänkande från 1945 om just familjefrågor. Det finns alltså ett ständigt fokus på just barnfamiljerna. Det konstaterades även, vilket står mer utförligt beskrivet i resultaten, att år 1960 så fanns det fortfarande en påtaglig trångboddhet bland barnfamiljer – vilket kan antas bero på att dessa familjer inte hade råd att flytta till större nyproducerade bostäder (de gamla revs ju i saneringssyfte). Som det beskrivs i bakgrunden ville allt fler i den tidens unga generation flytta hemifrån och bilda familj vilket ökade efterfrågan på bostäder rejält. Detta, tillsammans med bostadsbehovet bland de trångbodda barnfamiljerna, var en stor bidragande faktor till bostadsbristen som senare kom att leda till miljonprogrammet.

7.4 Slutsatser och sammanfattning

Vilka slutsatser kan då dras och hur går det att svara på arbetets frågeställning? Först och främst bör det påpekas att en del av frågeställningen gick ut på att identifiera diskurser och resonemang som fördes kring babyboomen och de händelser i planeringen som har undersökts. Att kalla olika planeringsprinciper och ideal, i det här fallet det framväxande modernistiska och rationella tanke sättet, för diskurser kan säkerligen debatteras. I det här arbetets teorikapitel lånas dock definitionen av en diskurs ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt ur världen)” (Winter Jørgensen & Phillips, 2000: 7). Eftersom olika planeringsideal, som till exempel det modernistiska/rationella, ser planering och planerare på olika sätt så bedöms det ändå rimligt att i den här forskningen kalla det för olika diskurser.

Det går alltså att i resultaten och diskussionen av dessa att utläsa hur den modernistiska tankegången växer sig starkare. Strömgren skriver att modernismen först uppkom i Sverige i samband med 1874 års byggnadsstadga (Strömgren, 2007: 13), men i samband med

bostadssociala utredningens slutbetänkande, stadsplaneutredningen och byggnadslagen år 1947 går det verkligen att se de modernistiska principernas framkomst i förslag om sanering, storskalighet och stordrift. Den rationella planeringsmodellen växer, i förhållande till modernismen, också fram vid den här tidpunkten och det sätts allt större tilltro till planerare som experter, till teknisk kompetens och till en professionalisering av planeringsverksamheten. Den rationella planeringsmodellen, precis som andra planeringsteorier, handlar mycket om hur planering ska gå till och vilken roll planeraren har – vilket gör att dess framväxt definitivt kan tolkas som en diskursiv förändring gentemot tidigare.

Som Strömgren också analyserar så finns det dessutom diskursiva motstridigheter i de förslag som har lagts fram i utredningarna (Strömgren, 2007: 100). Det har tidigare i arbetet beskrivits hur stadsplaneutredningen, inför byggnadslagen 1947, anser att det rådande plansystemet var tillräckligt och att det därför ”bara” krävdes en översiktlig och vägledande planering med hjälp av generalplaner, som senare skulle ligga till grund för den detaljerade, bindande planeringen. Andra förslag som ställdes mot stadsplaneutredningens, såsom Svenska Arkitekters Riksförbunds, gick däremot ut på att den nya planeringen skulle vara obligatorisk och bindande med fastställda måltillstånd. I detta går det alltså, i likhet med Strömgrens analys, att identifiera diskursiva motstridigheter. Å ena sidan finns det en diskurs, visserligen med stor tilltro till en professionalisering av planeringsyrket, men som ser planering som översiktlig och vägledande. Å andra sidan finns det en diskurs som uttrycker att planering ska vara obligatorisk och bindande.

I uppstarten av den här undersökningen fanns det vissa förväntningar om att resultaten skulle visa ett skifte från rationell planering till kommunikativ planering. Som det diskuteras i teori-kapitlet grundar sig den kommunikativa planeringen på att planera för ett dynamiskt samhälle trots problemet med att planeringen hänger sig kvar i gamla, omoderna idéer. Detta är lite vad 1960-talets planering handlade om - samhället förändrades snabbt och de gamla planeringsidéerna från 1940-talet dömdes ut. Det visade sig senare i resultaten att den rationella planeringsmodellen i mångt och mycket stannade kvar även in på 1960-talet, eftersom det fortfarande lades fokus på storskalighet, rationalitet och teknisk expertis. Det går dock ändå att se små skiften från den tidigare synen på planering och planerare. Som Strömgren skriver så började planeringen under 1960-talet istället att ses som en fas och en del i en politisk process (Strömgren, 2007: 148ff). På grund av det tidigare planmisslyckandet, där planförfattarna hade haft allt ansvar och som diskuteras i resultatkapitlet, skulle planeringen istället bli politiskt förankrad där förtroendevalda politiker styrde och ställde målen. Detta stämmer fortfarande överens med den rationella planeringsmodellen, och det är därför det inte bör ses som ett skifte, men jämfört med den tidigare rationella planeringen så är det ändå ett steg mot en mer kommunikativ process. Dessutom är det som Strömgren skriver, att genom de förtroendevaldas framflyttade position så stärkte det även indirekt medborgarnas ställning inom samhällsplaneringen (Strömgren, 2007: 149) – en viktig aspekt inom den kommunikativa planeringsmodellen. Men även om det fortfarande är långt kvar till ett skifte från rationell till kommunikativ planering, så går det att se ett skifte från formell till substantiell rationalitet - de rationaliteter som Max Weber beskrev och som diskuteras i arbetets teorikapitel.

Nästa diskursiva förändring är den stora fokus som barnfamiljer får i samhällsplaneringen. Huruvida det ska kallas för en diskurs eller inte inom planering är diskutabelt, men det är helt klart ett tydligt resonemang såsom frågeställningen efterfrågar. Från bostadssociala utredningen, till de utredningar under 1950-talet som återkopplar till bostadssociala utredningens slutbetänkande, till bostadsbyggnadsutredningen – fokus på barnfamiljernas levnadsförhållande och bostadsbehov är oerhört stort. Det är svårt att bedöma att det helt och hållet skulle bero på en slumpen, när det i bostadssociala utredningen gjordes prognoser för just den babyboom som det här arbetet baseras på. Det var beräknat att en nativitetökning skulle ske, vilket också gör det till en realistisk slutsats att det var därför barnfamiljer fick så stort utrymme i utredningarna som gjordes.

Så hur kan detta då sammanfattas? Det går alltså, ur en diskursiv synpunkt, att identifiera dels en modernistisk och rationell diskurs som växer fram – med sina inbördes motstridigheter som diskuteras ovan – och dels en diskurs, eller åtminstone ett resonemang, som innefattar hur det ska planeras för framförallt barnfamiljer. Synen på planering och planerare ändras definitivt under tiden i dessa diskurser och resonemang. Utifrån resultaten går det att bedöma hur det först går mot en ökad tilltro till planering och planerare under 1940-talet när det talas om professionalisering och teknisk expertis, och hur det sedan går på andra hållet då, under 1960-talet, planeringen anses vara misslyckad och planerare anses ligga bakom misslyckandet. Men vilka förändringar har babyboomen alltså fört med sig inom samhällsplaneringen? De förändringar det skulle vara är just de utredningar, lagstiftningar och politiska beslut som har undersökts. Den bostadssociala utredningen, vars slutbetänkande presenterades 1945, kan definitivt ses som en följd av babyboomen även om det skedde i samma veva. Kopplas den bostadssociala utredningen samman med babyboomen så bör även stadsplaneutredningen och byggnadslagen 1947 göra det eftersom de byggde vidare på de modernistiska principer och saneringsfrågor som bostadssociala utredningen tog upp i samband med familjefrågorna – det må vara ett väldigt långsökt samband, men samhällsvetenskaplig forskning i form av fallstudier går delvis ut på att sätta fenomen i sin kontext (Denscombe, 2009: 59-60) vilket här görs med nämnda utredningar och byggnadslagar.

Baserat på att bostadssociala utredningen och stadsplaneutredningen tillsammans med byggnadslagen 1947 ses som ändringar till följd av babyboomen, så kan även bostadsbyggnadsutredningen ses som en ändring som gjordes och därmed det politiska beslutet, utifrån den utredningen, som togs om att bygga en miljon bostäder på tio år. Det är otroligt viktigt att poängtera att alla dessa utredningar, lagstiftningar och politiska beslut har så många andra bidragande faktorer bakom sig och babyboomen/nativitetökningen är endast en liten del av dessa. Det skulle vara orealistiskt att tro att endast den samhällssituationen satte utredningarna och de andra händelserna i rullning. Men utifrån resultaten och diskussionen går det alltså att dra en slutsats om att babyboomen åtminstone var en bidragande faktor till de ändringar som var utredningar, lagstiftningar och politiska beslut. Utifrån den slutsatsen så går det att dra ytterligare en och även svara på frågeställningens sista fråga; om babyboomen bidrog till dessa ändringar så går det alltså också att se ett samband mellan denna akuta samhällssituation och ändringarna inom samhällsplanering.

Är det möjligt att applicera den här studiens resultat på andra fall då? Går det att generalisera tillräckligt för att kunna anta att andra liknande situationer också kan förändra samhällsplaneringen? Bostadsbrister och befolkningsökningar har tillkommit flera gånger i historien, efter 1940-talet, men alla andra bidragande faktorer till detta kan vara individuellt för just den tidpunkten och därför är det svårt att generalisera resultaten. Det hade varit intressant att göra en liknande undersökning på till exempel 1990-talets bostadsbrist eller dagens bostadsbrist i relation till till exempel migration och invandring – men det får sparas till ett annat forskningstillfälle.

Källförteckning

Litteraturförteckning

Allmendinger, Philip. (2009). *Planning Theory*. 2 uppl, Palgrave Macmillan

Andersen Åkerstrøm, Niels. (1994). *Institutionel historie - en introduktion til diskurs- og institutionsanalyse*. Köpenhamn: COS-forskningsrapport nr 10.

Andersson, Monica. (2009). *Politik och stadsbyggande: modernismen och byggnadslagstiftningen*. Stockholm: Stockholms Universitet

Berglund, Kristina. (2008). Plan för byggd miljö - förr och nu. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. Vol. 55. 72-86. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://media.bebyggelsehistoria.org/pdf/BHT55_2008_72-86.pdf (Hämtad 2016-04-16)

Boverket. (2014). *Plan- och bygglagstiftningens utveckling*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/lag--ratt/plan--och-bygglagsstiftningens-utveckling/> (Hämtad: 2016-04-15)

Commin. (u.å). *Promoting Spatial Development by Creating Common Mindscapes*. Baltic Sea Region. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://commin.org/upload/Sweden/SE_Planning_System_in_Swedish.pdf (Hämtad: 2016-04-15)

Denscombe, Martyn. (2009). *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur

Forester, John. (1989). *Planning in the face of power*. London: University of California

Habermas, Jürgen. (1984). *The theory of communicative action vol.1: reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.dphu.org/uploads/attachments/books/books_2795_0.pdf (Hämtad: 2016-04-22)

Hall, Peter. (1988). The City of Theory. *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. s. 383-395

Khakee, Abdul. (2000). Planeringens omdaning. *Samhällsplanering*. Studentlitteratur. 23-36

Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a radical Democratic Politics*. London: Verso. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://v3.ellieharrison.com/money/hegemony.pdf> (Hämtad: 2016-04-20)

Larsson, Ulf & Molander, Lisa. (2009). *Efterkrigstidens bebyggelse: rapport från Etapp 1*. Skara: Västgötlands Museum. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://media1.vgregion.se/vastarvet/BM/MVG/PDFbibliotek/EfterkrigstidensBostadsbebyggelseEtapp1.pdf> (Hämtad 2016-04-19)

Mayring, Philipp. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum: Qualitative Social Research*. 1(2). [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2385> (Hämtad: 2016-04-22)

Neumann, Ivar B. (2003). *Mening, materialitet, makt: en introduktion till diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

SFS 1947:390. *Byggnadsstadga 30 juni 1947.*

SOU 1945:15. *Stadsplaneutredningen 1942. Förslag till byggnadslag m.m.*

SOU 1945:63. *Bostadssociala utredningen. Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken: slutbetänkande.*

SOU 1955:29. *Familjeutredningen. Samhället och Barnfamiljerna: betänkande.*

SOU 1964:47. *Fritidsutredningen. Friluftslivet i Sverige: del 1, utgångsläge och utvecklingstendenser: betänkande.*

SOU 1965:32. *Bostadsbyggnadsutredningen. Höjd Bostadsstandard: betänkande.*

Statistiska Centralbyrån. (2010). En ny babyboom i Sverige? *Välfärd*. Vol. 4. 18-21. [Elektronisk].

Tillgänglig: http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0001_2010K04_TI_09_A05TI1004.pdf (Hämtad 2016-04-15)

Strömgren, Andreaz. (2007). *Samordning, hyfs och reda: Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945-2005*. Uppsala: Uppsala Universitet

Tunström, Moa. (2009). *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Örebro: Örebro Universitet

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Figurförteckning

Figur 1: Statistik över antalet nyfödda efter år. Källa: Statistiska Centralbyrån.